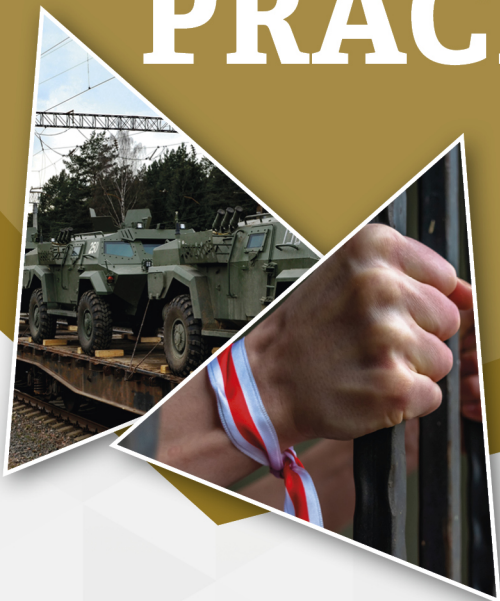

PRACE

Institutu
Europy
Środkowej

Krzysztof Fedorowicz
Andrzej Szabaciuk

Białoruś wobec regionalnych i globalnych wyzwań geostrategicznych

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Recenzent dr hab. Michał Słowikowski,
prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 2/2024
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-67678-47-6
Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © UładzimirZuyeu | shutterstock.com
© Elena Abrazhevich | shutterstock.com
© SviatlanaLaza | shutterstock.com

Instytut
Europy Środkowej

Nr 2/2024

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Krzysztof Fedorowicz
Andrzej Szabaciuk

**Białoruś wobec regionalnych
i globalnych wyzwań
geostrategicznych**

Lublin 2024

Spis treści

Tezy.....	7
Wstęp.....	11
1. Koncepcja bezpieczeństwa narodowego i doktryna wojenna jako odzwierciedlenie współczesnych zagrożeń Białorusi.....	15
2. Rola przywódcy w systemie politycznym Białorusi.....	23
3. Rosja, Białoruś i Ukraina w kontekście nowych wyzwań geostrategicznych.....	33
4. Narracja propagandowa Białorusi po 24 lutego 2022 r.....	45
5. Ideologiczna krucjata i walka z przejawami działalności opozycyjnej.....	57
6. Przemiany gospodarcze i ludnościowe.....	67
Wnioski.....	79
Bibliografia.....	85

■ Tezy

W świetle koncepcji bezpieczeństwa narodowego Białorusi, świat znajduje się w stanie napięcia geopolitycznego, spowodowanego procesami destrukcji ustalonego porządku międzynarodowego. Reakcją Mińska na tak zdiagnozowany problem jest wzmocnienie sojuszniczych relacji z Federacją Rosyjską w ramach Państwa Związkowego i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Nowy element to podnoszenie problemu zewnętrznych źródeł zagrożeń, które są postrzegane jako zasadnicza przyczyna większości wyzwań z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego Białorusi. To wymusza na Mińsku podjęcie zdecydowanych działań w ramach odstraszenia strategicznego.

Uchwalona w 2024 r. nowa doktryna obronna Białorusi zawiera elementy strategii bezpieczeństwa państwa wynikające z postępujących procesów polityczno-militarnych w najbliższym otoczeniu. Rezygnuje ona z dążenia do neutralności i polityki wielowektorowości na rzecz polityki konfrontacji i militarnego odstraszenia. Region Europy Środkowo-Wschodniej, a zwłaszcza Polska, zostały zdefiniowane jako potencjalne źródło zagrożeń militarnych.

Za główne zewnętrzne zagrożenie militarne uznano ekspansję w regionie sojuszy wojskowo-politycznych, które nie obejmują Republiki Białorusi, oraz rozbudowę ich infrastruktury wojskowej na terytoriach państw sąsiadujących. Białoruś nie akceptuje postępującej „ekspansji” NATO. Podstawowym

elementem prewencyjnego odstraszenia potencjalnych przeciwników jest rozmieszczenie przez Federację Rosyjską taktycznej broni nuklearnej na terytorium Białorusi.

Po brutalnym stłumieniu masowych protestów w 2020 r. doszło do zaostreżenia środków kontroli społeczeństwa i kar za tzw. działalność ekstremistyczną. Władze zdecydowały o prawie całkowitej likwidacji nie tylko organizacji pozarządowych, ale też przejawów niezależnego myślenia. Pojęcie ekstremizmu i działalności ekstremistycznej stało się szeroko stosowaną przez władze podstawą do likwidacji niewygodnych organizacji i represjonowania obywateli uznanych za nielojalnych.

Systematycznym represjom na Białorusi podlega także Kościół katolicki, będący tu ostoją polskości. Prowadzona jest systemowa walka z polsnością poprzez zamykanie szkół z językiem polskim i szykanowanie posiadaczy Karty Polaka. Ideologiczna krucjata przybrała masowy charakter i stała się jednym z podstawowych celów funkcjonowania instytucji państwowych.

Białoruski system polityczny charakteryzuje się zdecydowanie dominującą pozycją prezydenta. Rola rządu i parlamentu została zmarginalizowana. Wybory do parlamentu mają charakter wyłącznie państwowego rytuału i propagandowego plebiscytu poparcia dla obecnego przywódcy. Nie mają one większego znaczenia dla funkcjonowania systemu politycznego Białorusi.

Białoruska propaganda oskarża Ukrainę i Sojusz Północnoatlantycki o wrogie zamiary wobec Białorusi i Rosji. Kreuje obraz Białorusi jako obłączonej twierdzy i powiela rosyjskie narracje propagandowe dotyczące rosyjskiej agresji na Ukrainę po 2022 r. Polska jest przedstawiana jako wierny sojusznik Stanów Zjednoczonych i jednocześnie jedno z najbardziej wrogich Białorusi państw, które wspierają ruchy opozycyjne i uczestniczą w przygotowaniach do siłowego przejścia władzy na Białorusi. Dodatkowo, Polska chce rzekomo wykorzystać sytuację związaną z wojną i anektować zachodnią część Białorusi i Ukrainy, co możemy uznać za kolejny przykład powielania schematów propagandowych Kremla.

Antyzachodnia narracja propagandowa Białorusi z jednej strony ma usprawiedliwić zaangażowanie reżimu Łukaszenki w wojnę przeciwko Ukrainie, która prezentowana jest jako instrument imperialnej polityki Zachodu, z drugiej

może być to próba uzasadnienia zaniechania wysłania białoruskiego wojska bezpośrednio na front. Służą temu również powielane pogłoski o zagrożeniu w regionach przygranicznych oraz powtarzane periodycznie próby gotowości służb mundurowych. Należy jednak pamiętać, że rzeczywistym powodem unikania bezpośredniego zaangażowania Białorusi w wojnę jest słabość białoruskiej armii oraz obawa o polityczne i gospodarcze konsekwencje takich działań, w wymiarze zarówno wewnętrznym, jak i międzynarodowym.

Gospodarka Białorusi jest w pełni zależna od szeroko rozumianej pomocy Federacji Rosyjskiej. Dzięki subsydiom, pożyczkom, pomocy w rozwiązaniu problemu blokady tradycyjnych szlaków eksportu białoruskiej produkcji (porty państw bałtyckich i Ukrainy) udało się Mińskowi uniknąć poważnego kryzysu gospodarczego. Rosyjskie wsparcie umożliwiło Białorusi otworzenie się na współpracę gospodarczą i polityczną z państwami przyjmującymi neutralną lub prorosyjską postawę wobec agresji Kremla na Ukrainę, przede wszystkim Chin i Indii. Jednak ceną za rosyjską pomoc w obliczu najpoważniejszego w historii kryzysu legitymacji władzy Łukaszenki może być przyśpieszenie implementacji programów integracyjnych w ramach Państwa Związkowego. Paradoksalnie jednak, wojna i sankcje, jakimi Zachód obłożył Rosję, sprzyjają wzrostowi gospodarczemu na Białorusi, której eksport do Rosji gwałtownie wzrósł w ciągu ostatnich dwóch lat.

Białoruś, podobnie jak większość państw Europy Wschodniej, mierzy się z poważnym kryzysem demograficznym. Z jednej strony jest on konsekwencją procesów kulturowych, z którymi łączy się odkładanie w czasie decyzji o założeniu rodziny, ale z drugiej stanowi skutek niezdrowego trybu życia mężczyzn (m.in. powszechne stosowanie używek oraz niewielka aktywność fizyczna), niewydolności służby zdrowia oraz niestabilności politycznej. Ta ostatnia kwestia coraz częściej zachęca szczególnie młodych ludzi do wyjazdu za granicę w poszukiwaniu lepszego życia. Coraz popularniejszym kierunkiem wyjazdów są państwa Unii Europejskiej.

Wstęp

Sfałszowane wybory prezydenckie w 2020 r. były wydarzeniem przełomowym w najnowszej historii Białorusi. Zakończyły one okres balansowania reżimu Łukaszenki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Zmasowane represje wymierzone w białoruskie społeczeństwo obywatelskie oraz towarzysząca im propaganda antyzachodnia stanowiły swoisty Rubikon, który ugruntował prorosyjski zwrot polityki zagranicznej Republiki Białorusi. Władimir Putin wsparł reżim Alaksandra Łukaszenki w najtrudniejszym dla niego momencie w historii jego istnienia. W zamian Białoruś stopniowo pogłębia swoją zależność polityczną i gospodarczą od

Rosji, która w sposób coraz bardziej otwarty wciela w życie swoje neoimperialne plany wobec obszaru poradzieckiego, szczególnie wobec dwóch państw słowiańskiego trójkąta: Białorusi i Ukrainy. Natomiast poparcie Rosji pomogło wzmocnić nadwątloną protestami i pandemią COVID-19 pozycję polityczną Alaksandra Łukaszenki i utrzymać jego dominującą rolę w systemie politycznym państwa.

Pełnoskalowa rosyjska agresja na Ukrainę jeszcze bardziej zbliżyła do siebie dwa autorytarne państwa. Białoruś od pierwszych dni wojny wspierała Federację Rosyjską, udostępniając własne terytorium i infrastrukturę, wspomagając politycznie i gospodarczo agresywną politykę Rosji, za co została obłożona dodatkowymi sankcjami. Biorąc pod uwagę strategiczne położenie Białorusi względem Kijowa, do agresji na Ukrainę nie doszłoby, gdyby Rosja nie podporządkowała sobie wcześniej Białorusi. Pomoc Rosji pozwoliła uniknąć kryzysu gospodarczego i ochronić kluczowe sektory białoruskiego eksportu. Ceną za rosyjskie wsparcie było dalsze pogłębienie zależności Białorusi od Rosji oraz jeszcze większe uzależnienie jej sytuacji geostrategicznej od przebiegu wojny Rosji z Ukrainą. Federacja Rosyjska może to wykorzystać, forsując stopniowo implementację programów integracyjnych w ramach Państwa Związkowego i zwiększając udział kapitału rosyjskiego w gospodarce białoruskiej. Będzie również rosła obecność rosyjskiej armii i rosyjskich specjalistów rezydujących w tym państwie.

Białoruska propaganda powiela kremłowskie schematy o narastającym zagrożeniu ze strony Sojuszu Północnoatlantyckiego. Alaksandr Łukaszenka kreowany jest na kluczowego obrońcę białoruskiej suwerenności oraz gwaranta bezpieczeństwa i stabilnego rozwoju. Narracja propagandowa sztucznie kreuje zagrożenie ze strony Zachodu i Ukrainy, aby uzasadnić pogłębiające się zbliżenie z Rosją i wsparcie dla Kremla w agresji na Ukrainę. Polska prezentowana jest jako jedno z największych wyzwań dla bezpieczeństwa i terytorialnej integralności Białorusi.

Liczba ludności Republiki Białorusi stale maleje, co łączy się z ogólnymi trendami demograficznymi obserwowanymi w regionie oraz sytuacją wewnętrzną i geostrategiczną państwa. Poza odsuwaniem decyzji o założeniu rodziny, niezdrowym trybem życia mężczyzn i niskim poziomem opieki zdrowotnej, to właśnie zagrożenie rozszerzeniem się konfliktu czy represje wymierzone w białoruskie społeczeństwo obywatelskie i białoruską kulturę mają istotne znaczenie przy podejmowaniu decyzji o emigracji. Coraz popularniejszym kierunkiem wyjazdu głównie młodych osób są państwa Unii Europejskiej, przede wszystkim Litwa i Polska.

1.

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego i doktryna wojenna jako odzwierciedlenie współczesnych zagrożeń Białorusi

Republika Białorusi przez wiele lat próbowała kształtować zbalansowaną i wielobiegunową politykę zagraniczną, szczególnie wobec państw Europy Środkowej. W pierwszej połowie lat 90. XX wieku akcentowano zamiar uzyskania statusu państwa neutralnego i bezatomowego, co zostało potwierdzone zapisem w deklaracji suwerenności, a później także w konstytucji. Mimo niedemokratycznych przemian ustrojowych w 1996 r. i deklarowanej ścisłej współpracy z Federacją Rosyjską, szczególnie po 2000 r. można wyraźnie zauważyć próbę kształtowania białoruskiej polityki wielowektorowości.

Po objęciu urzędu prezydenta Rosji przez Władimira Putina, braterskie dotąd relacje białorusko-rosyjskie zostały oparte na zasadach pragmatyzmu i racjonalizmu. Białoruś stała się jednym z elementów polityki zagranicznej Rosji, które miały służyć wyłącznie realizacji interesów geopolitycznych Moskwy. Nieustanna presja na białoruskiego przywódcę doprowadziła do sytuacji, w której z Mińska coraz częściej wysyłano sygnały dobrej woli pod adresem Unii Europejskiej i państw Europy Środkowej. Jeszcze w 2014 r. w obliczu rosyjskiej inwazji na Krym i Donbas białoruski przywódca zdecydował się na pozycjonowanie swojego kraju jako „dawcy stabilności i bezpieczeństwa” i zaoferował mediację między Rosją i Ukrainą. Doszło do podpisania porozumień (tzw. Mińsk 1 oraz Mińsk 2), które doprowadziły do wstrzymania walk, znacznego ograniczenia terytorialnego konfliktu i jego stopniowego „zamrożenia”. Podjęte zostały działania na rzecz równoważenia rosyjskich nacisków poprzez poprawę relacji z państwami euroatlantyckimi. Polityka ta spotkała się jednak z nieufnością ze strony Rosji, która zwiększyła presję celem podporządkowania Białorusi.

Pozycja Białorusi radykalnie zmieniła się po wyborach prezydenckich z sierpnia 2020 r. Sfałszowanie wyników, brutalne rozprawienie się z protestującymi oraz fala represji wobec społeczeństwa obywatelskiego wywołały oburzenie w demokratycznym świecie. Alaksandr Łukaszenka stał się jeszcze bardziej zależny od Rosji, a prezydent Władimir

Putin został gwarantem jego pozycji na Białorusi¹. Wizerunek Białorusi „neutralnej” i wielowektorowej ostatecznie legł w gruzach w 2022 r., w pierwszym dniu rosyjskiej agresji na Ukrainę. Białoruś odegrała istotną rolę w tej wojnie, udostępniając Rosji swoje terytorium do ataku, co jednoznacznie postawiło ją w pozycji agresora. Tym samym w sposób ostateczny i nieodwracalny Białoruś stała się w wymiarze polityczno-militarnym częścią rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej. To z kolei miało duży wpływ na konieczność zdefiniowania przez Mińsk priorytetów związanych z bezpieczeństwem narodowym i określeniem potencjalnych źródeł zagrożeń w nowej sytuacji geopolitycznej.

Jeszcze przed wojną w Ukrainie, podczas obrad VI Ogólnobiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego w lutym 2021 r. białoruski przywódca zauważył, że nadszedł właściwy czas na aktualizację definicji pojęcia bezpieczeństwa narodowego. Z uwagi na dość radykalne zmiany w regionie wokół Białorusi, Łukaszienka wezwał do zmiany zarówno koncepcji bezpieczeństwa narodowego, jak i doktryny wojennej (przyjętych zaledwie 5 lat wcześniej, w 2016 r.) i dostosowania tych dokumentów do aktualnych realiów geopolitycznych.

Już w marcu 2023 r. na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa Narodowego przedstawiony został projekt nowej koncepcji

¹ A. Czwołek, *Bliscy sojusznicy? Perspektywa pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej po 2018 roku*, Nowa Polityka Wschodnia, 2022, nr 3, s. 34; K. Kłysiński, *(Nie) realna neutralność. Próby redefinicji białoruskiej polityki zagranicznej*, Komentarze OSW, 02.07.2018.

bezpieczeństwa narodowego Białorusi. Odzwierciedla on białoruskie spojrzenie na najbliższe otoczenie, które według Mińska znajduje się w stanie napięcia geopolitycznego, spowodowanego procesami destrukcji ustalonego porządku międzynarodowego. Świat wokół Białorusi (a nie Białoruś) uległ destabilizacji i stał się wrogi, co wymusiło konieczność zmiany dotychczasowego statusu państwa.

Cechą charakterystyczną jest akcentowanie negatywnego wpływu na bezpieczeństwo narodowe Białorusi czynników zewnętrznych. Zidentyfikowano dziewięć obszarów narodowego bezpieczeństwa: polityczny, gospodarczy, naukowo-technologiczny, społeczny, demograficzny, informacyjny, militarny, ekologiczny oraz biologiczny. Zagrożenia podzielono na wewnętrzne oraz zewnętrzne.

W ramach zagrożeń wewnętrznych wymienia się m.in.: stosowanie w działalności polityczno-gospodarczej metod zmierzających do destabilizacji sytuacji w państwie; prowadzenie działań mających na celu dyskredytację lub zakłócanie kampanii wyborczych; kształtowanie negatywnego obrazu państwa; działalność nielegalnych formacji zbrojnych dążących do destabilizacji porządku publicznego i sprowokowania wewnętrznego konfliktu zbrojnego; zmniejszenie zdolności państwa do reagowania na problemy w wyniku przestępczych działań obywateli.

Jednak jako zasadniczy powód większości problemów wymienia się zewnętrzne źródła zagrożeń, takie jak m.in. kryzys systemów bezpieczeństwa międzynarodowego

oraz dyskryminację Białorusi w organizacjach międzynarodowych. Jako potencjalne źródło zagrożenia wskazuje się na radykalizację reżimów politycznych państw sąsiednich wraz z utrwaleniem w ich narodowych ustawodawstwach postanowień o uznaniu Republiki Białorusi i jej sojuszników za wrogów, a także powstanie korytarzy tranzytowych dla transportu surowców energetycznych omijających Białoruś w celu ograniczenia jej możliwości tranzytowych².

Zagrożenia upatruje się także w obywatelach Białorusi mieszkających za granicą, którzy mogą być wykorzystani do tworzenia niepaństwowych formacji zbrojnych na obszarze innych państw, w celu prowadzenia działań wojskowych na terytorium białoruskiego państwa, a także stymulowania niekorzystnego dla Białorusi strumienia emigracji osób młodych. Nowością jest, w konsekwencji globalnej pandemii koronawirusa COVID-19 i jej wpływu na politykę oraz gospodarkę, wskazanie potencjalnego zagrożenia biologicznego oraz niebezpieczeństwa związanego z rozprzestrzenianiem się chorób zakaźnych w wyniku procesów naturalnych i celowej działalności człowieka.

Postępujące zmiany sytuacji wojskowo-politycznej w najbliższym otoczeniu Białorusi znalazły swój wyraz także w projekcie nowej doktryny wojennej Białorusi, przedsta-

² K. Fedorowicz, *Nowa koncepcja bezpieczeństwa narodowego Białorusi*, Komentarze IeŚ, 2023, nr 886.

wionej 16 stycznia 2024 r. na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa Narodowego. W dokumencie zrezygnowano z dążenia do neutralności i polityki wielobiegowości na rzecz polityki konfrontacji i militarnego odstraszenia.

Jak zauważono, „agresywny charakter polityki wojskowej krajów zachodnich nie wynika wyłącznie z obronnej orientacji ich doktryn wojskowych, ale z roszczeń do dominacji globalnej i regionalnej”. Za główne zewnętrzne zagrożenie militarne uznano ekspansję sojuszy wojskowo-politycznych, które nie obejmują Republiki Białorusi, rozbudowę ich infrastruktury wojskowej, pojawienie się nielegalnych grup zbrojnych na terytoriach państw sąsiadujących, a także prowadzenie w pobliżu białoruskiej granicy, bez uprzedniego powiadomienia Mińska, ćwiczeń operacyjno-bojowych o charakterze ofensywnym.

Jednym z głównych źródeł zagrożeń militarnych dla Białorusi stała się Polska, a zwłaszcza jej militaryzacja (gromadzenie zasobów wojskowych i planowane podwojenie armii). Zwraca się uwagę, że „roszczenia Polski do przywództwa regionalnego oraz konfrontacyjna polityka krajów bałtyckich determinują tendencję do jawnej ingerencji z ich strony w wewnętrzne sprawy Republiki Białorusi”. Za poważne źródła zagrożeń zewnętrznych uznano zbrojne prowokacje z terytorium obcych państw na granicy państwowej Republiki Białorusi i w jej strefie przygranicznej oraz wezwania do użycia siły zbrojnej lub finansowanie przygotowań do jej użycia przeciwko Białorusi przez ośrodki antybiałoruskie za

granicą, a także dążenie państw z regionu europejskiego do posiadania lub rozmieszczania na swoim terytorium broni masowego rażenia.

Doktryna po raz pierwszy przewiduje możliwość zdecydowanej odpowiedzi na destrukcyjne działania cybernetyczne. W celu stłumienia lub zapobiegania szkodliwym informacjom i działaniom technicznym prowadzącym do zakłócenia stabilnego funkcjonowania obiektów infrastruktury krytycznej państwa, Białoruś użyje wszelkich sił i środków o charakterze zarówno niemilitarnym, jak i militarnym do obrony przed negatywnymi konsekwencjami tych działań.

Duży nacisk położono na zapobieganie wybuchom konfliktów zbrojnych. Ma się to odbywać poprzez budowanie systemu relacji, który ma zapewnić stabilność i pokojowe współistnienie. Dlatego postanowiono podjąć działania zmierzające do neutralizacji zagrożeń. Najważniejszym z nich ma być intensyfikacja strategicznych relacji z Federacją Rosyjską oraz zachowanie i umocnienie Państwa Związkowego, konsekwentne pogłębianie strategicznego partnerstwa z Chińską Republiką Ludową oraz z innymi państwami, które szanują poglądy i interesy Republiki Białorusi.

Białoruś nie akceptuje postępującej ekspansji NATO i militaryzacji państw Europy Środkowo-Wschodniej. Dlatego rozmieszczenie przez Federację Rosyjską taktycznej broni nuklearnej na terytorium Białorusi traktuje się jako ważny

element prewencyjnego odstraszenia potencjalnych przeciwników od rozpoczęcia zbrojnej agresji³.

W dokumencie nie wymienia się również konkretnych państw jako wrogów. Jednocześnie podkreśla się, że doktryna ma wyraźnie obronny charakter, a Białoruś gotowa jest budować stosunki ze wszystkimi bez wyjątku państwami świata w oparciu o wzajemne zaufanie i pokojowe współistnienie. Istotnym przesłaniem nowej doktryny jest to, że żaden naród nie jest uważany za wroga Białorusi, niezależnie od działań jego władz.

Białoruś jest najbliższym i najwierniejszym sojusznikiem Federacji Rosyjskiej, z którą łączą ją na chwilę obecną „nierozwalne więzi”. Dokument jednoznacznie wskazuje państwa sąsiednie (Polska, państwa bałtyckie) oraz NATO jako największe zagrożenia. Tym samym region Europy Środkowo-Wschodniej nie stanowi już dla Białorusi alternatywy, ale coraz bardziej nieprzyjazną strefę napięć generującą możliwe konflikty.

³ *На чем сделан акцент в проекте новой Военной доктрины Беларуси. В мире уважают сильных Разбираем проект новой Военной доктрины Беларуси, Беларусь сегодня*, <https://www.sb.by/articles/v-mire-uvazhayut-silnykh.html> [10.03.2024].

2. Rola przywódcy w systemie politycznym Białorusi

System polityczny Białorusi od wielu lat charakteryzuje się dominacją ośrodka prezydenckiego. W efekcie zmian przyjętych w konstytucji w 1996 r. oraz w wyniku późniejszych nowelizacji, ulegał on stopniowym modyfikacjom, które rozszerzały zakres kompetencji prezydenta, a marginalizowały rolę władzy wykonawczej i ustawodawczej. W rezultacie doszło do ukształtowania autorytarnego modelu sprawowania władzy przez Alaksandra Łukaszenkę. Wyposażenie głowy państwa w szereg nadmiernych kompetencji umożliwia swobodne kreowanie korzystnych dla niego konfiguracji urzędowych i politycznych w organach władzy. Prezydent ma

prawo wydawania dekretów z mocą ustawy oraz możliwość obsadzania i odwoływania wielu urzędników państwowych wraz z możliwością kreowania części składu Rady Republiki.

Źródłem rozstrzygających decyzji jest prezydent, który określa cele i środki prowadzonej polityki. Część decyzji (technicznych i administracyjnych) jest podejmowana przez podporządkowany mu aparat wykonawczy administracji prezydenta, szefów struktur siłowych, Radę Bezpieczeństwa, Komitet Kontroli Państwowej oraz Radę Ministrów. System sprawowania władzy ma charakter wertykalny i cechuje się bezpośrednim podporządkowaniem lokalnych władz prezydentowi i jego aparatowi. Władza wykonawcza, ustawodawcza i sądownicza są kontrolowane przez Łukaszenkę, który nie tylko osobiście nadzoruje wykonywanie aktów normatywnych i poleceń, ale też rozlicza urzędników z ich zadań. Istota przywództwa na Białorusi opiera się na faktycznej dominacji Alaksandra Łukaszenki do tego stopnia, że władza prezydencka stała się synonimem władzy państwowej⁴.

Rząd jest organem o wyjątkowo słabej pozycji ustrojowej, w praktyce zależy nie od wyników wyborów parlamentarnych, ale od prezydenta, który decyduje o sprawach kadrowych i ma duży wpływ na merytoryczne decyzje egzekutywy. Zgodnie z konstytucją rząd za swoją działalność ponosi odpowiedzialność przed parlamentem i prezydentem,

⁴ K. Kakareko, *System polityczno-prawny Białorusi*, Warszawa 2018, s. 256-259.

jednak realia wskazują, że pozycja premiera jest całkowicie uzależniona od decyzji prezydenta, dla którego rząd jest jedynie „organem administrującym” w państwie i wykonującym polecenia. Osoba premiera często jest wykorzystywana jako tzw. kozioł ofiarny w sytuacji, kiedy pojawiają się problemy i ktoś musi ponieść konsekwencje. Jest on wówczas publicznie krytykowany, a następnie dymisjonowany i oskarżany o nieprawidłowości.

Władzę ustawodawczą na Białorusi stanowi Zgromadzenie Narodowe, które składa się z dwóch izb: Izby Reprezentantów oraz Rady Republiki. Ich kadencja wynosi 5 lat. Obie izby różnią się od siebie zarówno liczbą deputowanych, jak i sposobem ich wyboru. Wybory do Izby Reprezentantów, która składa się ze 110 deputowanych, są bezpośrednie i odbywają się w jednomandatowych okręgach wyborczych tylko i wyłącznie na terytorium Republiki Białorusi (nie przeprowadza się głosowania za granicą). Z kolei wybory do Rady Republiki, która jest izbą przedstawicielstwa terytorialnego i liczy 64 członków, mają charakter wyborów pośrednich. 56 członków Rady Republiki wybierają deputowani rad lokalnych każdego obwodu oraz miasta Mińska, natomiast 8 deputowanych wskazuje osobiście prezydent.

Kandydatem na deputowanego może być obywatel Białorusi, który ukończył 21 lat, posiada bierne i czynne prawo wyborcze oraz na stałe mieszka na Białorusi. Członkiem Rady Republiki może zostać obywatel Białorusi, który

ukończył 30 lat oraz mieszka na terytorium odpowiedniego obwodu lub miasta Mińska co najmniej od 5 lat. Parlamentarzystami nie mogą zostać osoby skazane prawomocnym wyrokiem sądu, posiadające tzw. przeszłość kryminalną, oraz osoby, które mają obywatelstwo innego państwa lub posiadają inny dokument obcego państwa, przyznający prawa do świadczeń i korzyści związanych z poglądami politycznymi, religijnymi lub pochodzeniem narodowym (np. Karta Polaka).

Kodeks wyborczy przewiduje tryb zgłaszania kandydatów przez zarejestrowane partie polityczne, kolektywy pracownicze oraz grupy wyborców. Kandydatura jest dokładnie sprawdzana pod względem formalnym przez Centralną Komisję Wyborczą. Jednak nawet po pozytywnej weryfikacji i rejestracji kandydat praktycznie do dnia wyborów nie ma pewności, że w nich wystartuje. Partie polityczne lub kolektywy pracownicze, które zgłosiły kandydata, mają prawo, najpóźniej na 5 dni przed dniem wyborów, uchylić swoją decyzję. Z kolei CKW ma prawo w każdej chwili, bez uprzedzenia, unieważnić decyzję o zarejestrowaniu kandydata z powodu naruszenia wymogów Kodeksu Wyborczego⁵.

Do elementów zdecydowanie odróżniających wybory przeprowadzane na Białorusi od tych w państwach demo-

⁵ K. Fedorowicz, *Reglamentowane prawo wyboru. Białoruś przed wyborami parlamentarnymi*, Komentarze IEŚ, 2024, nr 1039.

kratycznych należą brak jakiegokolwiek alternatywnej wobec państwowej oferty programowej, brak kampanii wyborczej opartej na dyskusji i wymianie poglądów, a także systemowe zablokowanie udziału w wyborach kandydatów opozycyjnych. To, co istotne, to sam fakt ich przeprowadzenia, masowy udział społeczeństwa, wyrażający się wysoką frekwencją, potwierdzenie sprawności aparatu państwowego oraz bezproblemowa formalna wymiana osób zasiadających w parlamencie. Mają one charakter wyłącznie państwowego rytuału i propagandowego plebiscytu poparcia obywateli dla obecnego przywódcy państwa. Odbywają się w podniosłej atmosferze święta państwowego przy powszechnej mobilizacji społeczeństwa i aparatu państwowego.

Wyniki wyborów do parlamentu nie mają większego znaczenia dla funkcjonowania systemu politycznego Białorusi. Obie izby parlamentu składają się w 100% z proreżimowych deputowanych, reprezentujących cztery oficjalnie funkcjonujące partie polityczne, które jednoznacznie deklarują poparcie dla obecnego przywódcy. Dobrani i wyselekcjonowani w ten sposób kandydaci stanowią gwarancję stabilności systemu i jego kontynuację. Ich rola sprowadza się do akceptacji prezydenckich inicjatyw ustawodawczych. Wprawdzie białoruski parlament pełni funkcję legislacyjną, ale w rzeczywistości w przerwach między sesjami to prezydent wydaje dekrety z mocą ustawy i realizuje wraz z rządem inicjatywę ustawodawczą. Tym samym białoruski parlament, zepchnięty na margines życia społeczno-poli-

tycznego, pozostaje organem władzy całkowicie zależnym od prezydenta i jego administracji⁶.

System polityczny Białorusi w dużej mierze jest konstrukcją fasadową. Organy władzy wykonawczej, ustawodawczej oraz sędziowskiej są pod kontrolą ośrodka prezydenckiego i w praktyce prowadzą działalność zgodną z wymogami ideologicznymi prezydenta. Brak jest elementów konkurencji, wymiany poglądów i alternacji władzy. To system Alaksandra Łukaszenki, autorytarna piramida, na czele której stoi przywódca mający absolutną kontrolę nad całym aparatem państwowym i służbami specjalnymi⁷.

Jedynym poza prezydentem organem władzy mającym niewielki wpływ na funkcjonowanie systemu jest Rada Bezpieczeństwa, ciało złożone z szefów służb i struktur siłowych, na czele którego stoi obecnie Alaksandr Wolfowicz. Rada Bezpieczeństwa w systemie politycznym Białorusi odgrywa dość istotną rolę w kwestii sukcesji władzy. W przypadku śmierci prezydenta w wyniku zamachu na jego życie, aktu terroryzmu, agresji zbrojnej lub innych działań o charakterze gwałtownym – zgodnie z konstytucją władza znajdzie się w rękach Rady Bezpieczeństwa. Ponadto Rada niezwłocznie wprowadzi na terytorium Republiki Białorusi stan wyjąt-

⁶ K. Fedorowicz, *Wybory Izby Reprezentantów i władz lokalnych na Białorusi. Państwowy rytuał i potwierdzenie bezalternatywności systemu politycznego*, Komentarze IEŚ, 2024, nr 1064.

⁷ A. Poczobut, *System Białoruś*, Gliwice 2013, s. 157.

kowy lub wojenny, a organy i urzędnicy państwowi będą musieli działać zgodnie z jej decyzjami.

Z kolei w przypadku wakatów (śmierć z przyczyn naturalnych) na stanowisku prezydenta lub niemożności pełnienia przez niego obowiązków z przyczyn przewidzianych w konstytucji (ustąpienie, odwołanie, trwała niezdolność do pełnienia obowiązków ze względów zdrowotnych) jego uprawnienia, do czasu zaprzysiężenia nowo wybranego prezydenta, przechodzą na przewodniczącego Rady Republiki. Kwestie te zostały uregulowane podczas nowelizacji konstytucji w 2022 r.⁸, kiedy to nastąpiło wyraźnie dostrzegalne pogorszenie stanu zdrowia Alaksandra Łukaszenki. Na wizerunku sprawnego fizycznie do tej pory prezydenta cieniem położyły się problemy zdrowotne w najmniej odpowiednim dla niego momencie, czyli 9 maja 2023 r., w rocznicę Dnia Zwycięstwa. Podczas uroczystej parady na Placu Czerwonym w Moskwie białoruski przywódca z widocznym grymasem na twarzy i zabandażowaną ręką siedział na trybunie honorowej, a po paradzie nie był w stanie przejść pieszo do Grobu Nieznanego Żołnierza. Z kolei w Mińsku podczas uroczystości z okazji Dnia Zwycięstwa prezydent złożył wieniec pod pomnikiem, lecz po raz pierwszy od 29 lat nie wygłosił tradycyjnego przemówienia, co uczynił za niego minister

⁸ *Конституция Республики Беларусь, Президент Республики Беларусь*, <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution><https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution> [15.03.2024].

obrony Białorusi Wiktar Chrenin. Kilka dni później, 14 maja 2023 r. Łukaszenka nie pojawił się na ustanowionym przez niego samego w 2021 r. Dniu Flagi, Godła i Hymnu Państwowego. Przez 5 kolejnych dni (10-14 maja) nie przejawiał jakiegokolwiek publicznej aktywności, a państwowe media nie informowały o nietypowej sytuacji ani jej nie wyjaśniały. Dopiero 15 maja 2023 r. w państwowych środkach masowego przekazu pojawiło się nagranie wychudzonego, bladego i z trudem łapiącego oddech prezydenta. Upływ czasu i zaawansowany wiek sprawiły, że naturalne dla tego wieku kwestie zdrowotne stały się dla białoruskiego przywódcy kolejnym problemem, z którym musi się zmagać. Fizyczne ułomności coraz częściej wpływają na polityczną aktywność Alaksandra Łukaszenki, a w społeczeństwie odbierane są jako słabość państwa.

Z uwagi na postępujące problemy zdrowotne, należy brać pod uwagę możliwość sukcesji w wyniku nieprzewidzianego i gwałtownego wydarzenia. Alaksandr Łukaszenka zbudował na Białorusi system polityczny, którego stabilność jest uzależniona od niego samego. Jego prawdopodobnych następców należy szukać w grupie osób związanych ze strukturami siłowymi, akceptowanych i wspieranych przez Moskwę. Zdecydowanie najbardziej „predysponowaną” osobą jest sekretarz Rady Bezpieczeństwa, Alaksandr Wolfowicz. Stojący na czele resortów siłowych, zawsze blisko prezydenta, z doskonałymi kontaktami w Rosji, w razie „nagłej” sytuacji sprawnie poradziłyby sobie z utrzymaniem stabilności i cią-

głości władzy, co jest oczekiwane przez cywilną i wojskową elitę kraju oraz Rosję, zainteresowaną bezkrwawym przejęciem władzy na Białorusi.

3. Rosja, Białoruś i Ukraina w kontekście nowych wyzwań geostrategicznych

Kwestia współudziału Białorusi w rosyjskiej agresji 24 lutego 2022 r.

Białoruś od początku pełnoskalowej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę jednoznacznie opowiedziała się po stronie Rosji. Udostępniła swoją infrastrukturę wojskową i cywilną na użytek rosyjskich sił zbrojnych, co umożliwiło przeprowadzenie zarówno ataków raketowych, jak i inwazji lądowej w kierunku ukraińskiej stolicy. W białoruskich jednostkach rozlokowany był rosyjski personel wojskowy, który trafił tam w ramach poprzedzających inwazję manewrów „Związ-

kowa Stanowczość 2022”, zaproponowanych przez samego Łukaszenkę⁹.

Jednocześnie władze Białorusi zapewniały Ukrainę, że nie dojdzie do ataku rosyjskiego na jej terytorium z kierunku Republiki Białorusi. Tak niejednokrotnie deklarował sam Alaksandr Łukaszenka, a tuż przed wybuchem wojny taką deklarację złożył również minister obrony Białorusi Wiktar Chrenin, który dał wręcz słowo oficera, że taki scenariusz jest niemożliwy¹⁰.

Szacuje się, że przed agresją na terytorium Białorusi przebywało od 30 do 40 tys. żołnierzy rosyjskich oraz sprzęt ofensywny. Jeszcze przed zakończeniem manewrów Alaksandr Łukaszenka stwierdził, że wojska rosyjskie zostaną na Białorusi tak długo, jak będzie to konieczne. Z kolei 24 lutego 2022 r., już po inwazji, miał sugerować, że obecność militarna armii rosyjskiej na południowym obszarze Białorusi była efektem jego osobistej prośby, która wynikała z obaw związanych z rzekomym zagrożeniem ze strony Ukrainy. Dnia 24 lutego 2022 r. w godzinach porannych miała miejsce rozmowa telefoniczna Putina i Łukaszenki, w której prezydent Rosji poinformował Łukaszenkę o sytuacji na Donbasie

⁹ R.-G. Țicălu, *The “Allied Resolve” military exercise between Belarus and Russia: A new threat to Ukraine?*, Romanian Centre for Russian Studies, <https://russianstudiesromania.eu/2022/02/01/the-allied-resolve-military-exercise-between-belarus-and-russia-a-new-threat-to-ukraine/> [11.05.2024].

¹⁰ *Министр обороны Украины рассказал, как Виктор Хренин в начале войны звонил ему с предложением от Шойгу*, Zerkalo.io, <https://news.zerkalo.io/economics/41750.html> [11.05.2024].

i rzekomych nocnych ukraińskich ostrzałach pozycji separatystów oraz ludności cywilnej. Rankiem władze Ukrainy wydały komunikat, że od strony Białorusi wkroczyły na jej terytorium siły rosyjskie¹¹.

Bezpodstawne oskarżenia wysuwane pod adresem Ukrainy są stałym elementem przekazu informacyjnego Białorusi od 24 lutego 2022 r. Przykładem takich oskarżeń są słowa, które padły 11 marca 2022 r. w Moskwie podczas spotkania Alaksandra Łukaszenki z Władimirem Putinem. W trakcie tego spotkania zarzucono Ukrainie, że rzekomo szykowałą atak na zgrupowanie wojsk białoruskich i rosyjskich: „A teraz pokażę wam, skąd przygotowywano atak na Białoruś. I gdyby na sześć godzin przed operacją nie przeprowadzono uderzenia wyprzedzającego [...] zaatakowałiby nasze wojska, Białoruś i Rosję, które były na ćwiczeniach. Dlatego nie rozpętaliśmy tej wojny, mamy czyste sumienie”¹².

Kwestia wspomnianego zagrożenia atakiem ze strony Ukrainy była wielokrotnie podnoszona przez Alaksandra Łukaszenkę i białoruską propagandę. Z jednej strony ma ona na celu zdjęcie z Rosji i Białorusi odpowiedzialności za rozpoczęcie agresji, z drugiej stanowi element budowania wizerunku Łukaszenki jako osoby, która jest gwarantem bezpieczeństwa i suwerenności państwa. Narracja ta jest

¹¹ A. Szabaciuk, *Zaangażowanie Białorusi w rosyjską inwazję na Ukrainę*, Komentarze IES, 2022, nr 532.

¹² *Встреча с Президентом Белоруссии Александром Лукашенко*, <http://kremlin.ru/events/president/news/67963> [15.03.2024].

spójna z przekazem propagandy kremlowskiej, który całą winą za rozpoczęcie „specjalnej operacji wojskowej” obarczył Zachód, na czele ze Stanami Zjednoczonymi, przypisując działaniom rosyjskim charakter obronny¹³.

W udostępnionych przez Białoruś bazach wojskowych i budynkach cywilnych przebywali rosyjscy poborowi, którzy przechodzili przeszkolenie wojskowe przed wysłaniem ich na front ukraiński. Tylko od października 2022 r. do lipca 2023 r. liczba szkolonych na białoruskich poligonach rosyjskich żołnierzy mogła wahać się od kilku do nawet 15 tys. jednocześnie¹⁴. Za pomoc w tej kwestii Alaksandrowi Łukaszence dziękował m.in. były minister obrony Rosji Siergiej Szojgu. Dodatkowo według szacunków „Projektu Białoruski Hajun” tylko w październiku 2022 r. przekazano Rosji ponad 200 sztuk sprzętu wojskowego, w tym ok. 100 czołgów T-72A oraz 60 wozów opancerzonych¹⁵. Oficjalnym powodem wysłania sprzętu miała być jego rzekoma modernizacja. Dodatkowo, według informacji zgromadzonych przez białoruskiego dziennikarza śledczego Antona Motolko, opierających się na

¹³ Przykładowo takie stwierdzenia padły w trakcie dorocznego orędzia Władimira Putina do Zgromadzenia Federalnego z 29 lutego 2024 r., *Послание Президента Федеральному Собранию*, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/73585> [14.03.2024].

¹⁴ *Белорусские полигоны готовятся принять российских военных*, Sputnik.by, <https://sputnik.by/20230711/beloruskie-poligony-gotoviyatsya-prinyat-rossiyskikh-voennykh-1077412702.html> [16.03.2024].

¹⁵ *Беларускі Гаюн – Belarussian Hajun project*, Telegram, 17.11.2022, https://t.me/Hajun_BY/5830 [15.03.2024].

poufnych danych kolei białoruskich, do lutego 2023 r. Białoruś przekazała Rosji ponad 133 tys. ton amunicji – średnio 10 tys. ton każdego miesiąca¹⁶. Natomiast według informacji wywiadu ukraińskiego, białoruskie przedsiębiorstwa remontują rosyjski sprzęt wojskowy uszkodzony w trakcie działań zbrojnych w Ukrainie, w tym śmigłowce bojowe.

W pierwszych miesiącach wojny na potrzeby rosyjskiej armii udostępniono także białoruskie szpitale i sanatoria, w których przebywali rosyjscy ranni. Białoruski przemysł petrochemiczny oraz rolno-spożywczy od początku agresji pracuje na rzecz armii rosyjskiej. Dodatkowo białoruscy gasterbeiterzy są zaangażowani w przygotowanie umocnień na obszarach okupowanych Ukrainy oraz w odbudowę zajętych przez Rosję terenów, w tym Mariupola¹⁷. W celu zwiększenia aktywności przemysłu białoruskiego na obszarach okupowanych Ukrainy władze wykorzystują filię ambasady Białorusi w Rostowie nad Donem.

Ważnym aspektem wsparcia Rosji w kontekście wojny była pomoc w negocjacjach ze zbuntowanym kierownictwem tzw. Grupy Wagnera po nieudanym „marszu sprawiedliwości” na Moskwę w dniach 23-24 czerwca 2023 r. Alaksandr Łukaszenka osobiście uczestniczył w rozmowach prowadzonych między

¹⁶ *Investigation: Belarus sent over 130,000 tons of munitions to Russia in first year of full-scale war*, The Kyiv Independent, 10.06.2023.

¹⁷ *Білоруси будують фортифікаційні споруди на ТОТ*, Центра національного сопротивлення, <https://sprotyv.mod.gov.ua/bilorusy-buduyut-fortyfiksajini-sporudy-na-tot/> [15.03.2024].

władzami Rosji i Jewgienijem Prigożynem, zaoferował też wagnerowcom możliwość tymczasowego rozlokowania się na terytorium Białorusi. Dzięki jego pośrednictwu udało się chwilowo rozwiązać problem zbuntowanych najemników. Dało to bowiem czas dowództwu rosyjskiemu na wypracowanie bardziej trwałych rozwiązań – fizyczne wyeliminowanie kierownictwa Grupy Wagnera oraz reorganizację formacji.

Białoruś wspierała Rosję także w innych obszarach. Za przyzwoleniem władz organizowano na jej terytorium zbiórki na rzecz rosyjskiej armii, m.in. na drony i samochody wykorzystywane na froncie. W akcje zaangażowało się również duchowieństwo prawosławne. Na terytorium Białorusi wywożono także dzieci uprowadzone z Ukrainy. W świetle raportu Humanitarian Research Lab, działającym na Uniwersytecie w Yale, tylko w okresie od 24 lutego 2022 r. do 30 października 2023 r. na Białoruś wywieziono 2442 dzieci z obszarów okupowanej Ukrainy. Akcja miała miejsce za przyzwoleniem władz Białorusi, na czele z Łukaszenką, który „zatwierdził udział organizacji państwowych i pozarządowych w transporcie dzieci z Ukrainy na Białoruś, oraz finansował ich transport ze wspólnego budżetu Państwa Związkowego”. Dzieci te poddawano indoktrynacji, a sześć grup odbyło szkolenie wojskowe, w tym w bazie białoruskich wojsk wewnętrznych¹⁸.

¹⁸ *Belarus' collaboration with Russia in the systematic deportation of Ukraine's children*, Yale School of Public Health, Humanitarian Research Lab, 12 December 2023, s. 8-18.

Warto też odnotować, że Białoruś próbowała pełnić rolę pośrednika w negocjacjach rosyjsko-ukraińskich. Po południu 24 lutego 2022 r. do byłego ministra obrony Ukrainy, Ołeksija Reznikowa, zadzwonił minister obrony Białorusi, Wiktar Chrenin, ten sam, który kilka dni wcześniej dawał słowo oficera, że nie dojdzie do ataku rosyjskiego z terytorium Białorusi. Złożył on w imieniu Siergieja Szojgu propozycję kapitulacji. Minister obrony Ukrainy miał odpowiedzieć krótko: „Dziękuję za waszą działalność jako swego rodzaju pośrednika. W odpowiedzi możecie przekazać, że podpiszę akt kapitulacji Rosji”¹⁹.

Białoruś była także miejscem pierwszych ukraińsko-rosyjskich rozmów pokojowych, które odbyły się w Homlu 28 lutego 2022 r. Jednak rosyjskie warunki zakładające: kapitulację, przekazanie całej broni Federacji Rosyjskiej, redukcję armii do 50 tys. żołnierzy pozbawionej ciężkiego sprzętu, zmianę władzy i osądzenie „nazistów” oraz przywrócenie radzieckich nazw ulic, placów itd. były nie do przyjęcia dla Ukrainy²⁰. Przełomu nie przyniosły także rozmowy w Brześciu 3 i 7 marca, w zabezpieczenie których zaangażowana była strona polska. Ukraina swoją niechęć do pośrednictwa

¹⁹ *Министр обороны Украины рассказал...*, op.cit.

²⁰ Y. Trofimow, *Our Enemies Will Vanish: The Russian Invasion and Ukraine's War of Independence*, Penguin 2024, s. 90-92; S. Charap, S. Radchenko, *The Talks That Could Have Ended the War in Ukraine. A Hidden History of Diplomacy That Came Up Short – but Holds Lessons for Future Negotiations*, Foreign Affairs, April 16, 2024, <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/talks-could-have-ended-war-ukraine> [11.05.2024].

Białorusi w rozmowach tłumaczyła przede wszystkim tym, że nie można traktować Republiki Białorusi jako państwa neutralnego, gdyż jest ona pośrednio zaangażowana w agresję na Ukrainę. Należy jednak zauważyć, że stosunek Ukrainy w dużej mierze warunkowała ambiwalentna postawa Białorusi wobec Ukrainy w przeddzień agresji i w pierwszych dniach pełnoskalowego ataku, wiarołomstwo kierownictwa politycznego i wojskowego oraz niepotwierdzone żadnymi dowodami oskarżenia o agresywne zamiary Ukrainy wobec Białorusi.

Władze Białorusi oraz Łukaszenka co pewien czas eskalują napięcie i podsycają pogłoski o możliwym bezpośrednim włączeniu się Białorusi do działań zbrojnych w Ukrainie. Przykładowo 2 lipca 2022 r. Łukaszenka twierdził, że Ukraina przeprowadziła kilka dni wcześniej atak raketowy na terytorium Białorusi, zneutralizowany przez obronę przeciwlotniczą²¹. Część polityków i analityków ukraińskich potraktowała tę wypowiedź jako możliwy pretekst do pełnego zaangażowania Białorusi w wojnę i wysłania białoruskich wojsk na front, jednak po takich wystąpieniach następują z reguły wypowiedzi dementujące takie informacje. Podobny cel ma systematyczne sprawdzanie możliwości mobilizacyjnych i gotowości sił zbrojnych Białorusi na wypadek ewentualnego ich użycia oraz prowadzone przy granicy

²¹ Лукашенко: три дня назад Украина пыталась атаковать Беларусь, но мы сумели перехватить все ракеты, БелТа, 02.07.2022.

z Polską, Litwą i Ukrainą liczne operacje antydywersyjne, których celem nie jest walka z zagrożeniem zewnętrznym, lecz mobilizowanie i zastraszenie społeczeństwa białoruskiego rzekomym zagrożeniem zewnętrznym lub wręcz wojną.

Kwestia integracji politycznej z Rosją w ramach Państwa Związkowego

Rosyjska agresja na Ukrainę diametralnie zmieniła sytuację geopolityczną Białorusi. Udzielanie przez Łukaszenkę wsparcia Rosji w wojnie z Ukrainą poskutkowało rozszerzeniem zachodnich sankcji oraz pogłębieniem się częściowej izolacji państwa. W konsekwencji obserwujemy postępujące zbliżenie polityczne i gospodarcze Federacji Rosyjskiej i Białorusi oraz pogłębienie współpracy z państwami zajmującymi postawę neutralną wobec Federacji Rosyjskiej bądź sprzyjającymi jej w kontekście wojny z Ukrainą i konfrontacji z Zachodem. Dzięki wsparciu Rosji, rynki tych państw otworzyły się na białoruską produkcję, a także widoczne są próby intensyfikacji współpracy w innych sferach (naukowej, kulturalnej itp.). Ustępstwa na rzecz neoimperialnych planów Rosji umożliwią przetrwanie autokratycznego reżimu, który nie liczy się z wolą społeczeństwa, oraz skuteczne wyjście z izolacji gospodarczej. W przypadku Federacji Rosyjskiej zbliżenie to w długofalowej perspektywie umożliwi stopniowe wchłonięcie Białorusi przez Rosję. Obecnie Aleksandr Łukaszenka jest gwarantem realizacji tego procesu, nawet mimo poważnych protestów społecznych.

Kwestia integracji w ramach Państwa Związkowego, która nabrała tempa w grudniu 2018 r. na skutek tzw. ultimatum Miedwediewa, stanowiła konsekwencję wzmocnienia nacisków politycznych i gospodarczych Federacji Rosyjskiej na Białoruś. Jej długofalowym celem było podporządkowanie tego państwa ośrodkowi decyzyjnemu na Kremlu. Do momentu sfałszowanych wyborów prezydenckich w 2020 r. rozmowy integracyjne przebiegały niezwykle opornie. Konsekwencje bezprecedensowych represji społecznych, czyli częściowa polityczna izolacja reżimu i sankcje, skłoniły Łukaszenkę do złagodzenia stanowiska i większej uległości wobec postulatów rosyjskich. Dnia 4 listopada 2021 r. podpisał on wspólnie z Władimirem Putinem 28 programów integracyjnych, które zaplanowano wdrożyć w latach 2021-2023. Wspomniane programy dotyczyły przede wszystkim integracji gospodarczej obu państw²².

Pełnoskalowy atak Rosji na Ukrainę zmniejszył jednak presję integracyjną Rosji na Białoruś. Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu udało się wcielić w życie wspomniane programy, ale wypowiedź Aleksandra Łukaszenki w czasie posiedzenia Najwyższej Rady Państwa Związkowego z 29 stycznia 2024 r. w Petersburgu może sugerować, że nie wszystkie programy udało się

²² A. Szabaciuk, *Nowy etap integracji Białorusi i Rosji: podpisanie 4 listopada dekretu integracyjnego*, Komentarze IEŚ, 2021, nr 468.

zrealizować. Chociaż sekretarz generalny Państwa Związkowego Dmitrij Miezienczew w wywiadzie dla telewizji Białorus' 1 z 27 stycznia 2024 r. informował o praktycznym ukończeniu procesu wdrożenia przez obie strony 28 programów integracyjnych, to zarówno głowy państw, jak i przedstawiciele organów administracji centralnej dość lakonicznie komentują tę kwestię. Wiemy, że przez ostatnie lata nie udało się stworzyć wspólnego rynku gazu ziemnego i ropy naftowej, na czym szczególnie zależało stronie białoruskiej. Z dystansem należy traktować również wypowiedzi Miezienczewa na temat ogólnych założeń integracji, w tym tego, że nie jest ona zagrożeniem dla suwerenności Białorusi, a jej celem jest zrealizowanie modelu „dwa państwa – wspólna gospodarka”²³.

Nowe programy integracyjne na lata 2024-2026, przyjęte na posiedzeniu Rady Najwyższej Państwa Związkowego 29 stycznia 2024 r., w dużej mierze dotyczą również kwestii gospodarczych, w tym zniesienia barier we wzajemnym handlu czy wspierania rodzimej produkcji kosztem importu. Postęp integracji w wymiarze politycznym będzie w dużej mierze zależny od dalszego przebiegu wojny w Ukrainie

²³ Минск – Москва: противостояние внешним угрозам – Приоритеты интеграции. Вопрос номер один, АТН: Новости Беларуси и мира, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=IHs8JPaClKU> [27.03.2024]; Заседание Высшего государственного совета Союзного государства, Президент Республики Беларусь, 29.01.2024, <https://president.gov.by/ru/events/zasedanie-vysshego-gossoveta-soyuznogo-gosudarstva> [27.03.2024].

i pozycji międzynarodowej Rosji po jej zakończeniu. Poza tym dalsza presja integracyjna, również w obszarze politycznym, mogłaby wywołać kolejne protesty społeczne, a tego Rosja nie chce.

4. Narracja propagandowa Białorusi po 24 lutego 2022 r.

Wojna w Ukrainie w narracji propagandy białoruskiej

Początkowi pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę towarzyszyła wzmożona aktywność kremlowskiej maszyny propagandowej, której kluczowym celem było przerzucenie odpowiedzialności za wywołanie wojny na Ukrainę i tzw. kolektywny Zachód. Federacja Rosyjska po raz kolejny pozycjonowała się jako ofiara neoimperialnej polityki Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników. Ukraina z kolei miała być posłusznym narzędziem owej polityki. Białoruscy propagandyści oraz politycy wtórowali oficjalnej narracji rosyjskiej, sugerując agresywne zamiary państw Sojuszu Północno-

atlantyckiego oraz Ukrainy. Taka narracja obecna jest również w wypowiedziach polityków białoruskich. W podobnym tonie wybrzmiało przemówienie Alaksandra Łukaszenki z 22 lutego 2022 r., w przeddzień rosyjskiej agresji, w którym oskarżył Zachód o chęć rozpętania wojny. Wezwał też władze Ukrainy do odrzucenia „zamorskich mocodawców”. Po raz kolejny – co zresztą stało się typowym elementem narracji propagandowej Białorusi po sfałszowanych wyborach prezydenckich z 2020 r. – sugerował agresywne zamiary sąsiadów wobec Rosji i Białorusi i z tego powodu podnosił konieczność wprowadzenia wzmożonych kontroli na granicy z Polską i Litwą²⁴. Oskarżenia te padały w czasie kontynuowania presji migracyjnej Białorusi i Rosji na państwa Unii Europejskiej.

Podobne insynuacje powtarzane były wielokrotnie także już po rosyjskiej agresji 24 lutego 2022 r. Białoruś niejednokrotnie prezentowana była jako swoiste przedmurze, chroniące Rosję i Białoruś przed rzekomym zagrożeniem z Zachodu. Na spotkaniu z przedstawicielami resortów siłowych, w pierwszym dniu rosyjskiej inwazji, Alaksandr Łukaszenka stwierdził, że „nie pozwolimy wam, łajdakom [rus. мерзавцом], strzelać w plecy ruskich ludzi” – sugerując, że Polska i Litwa planują atak na Rosję przez terytorium Białorusi²⁵.

²⁴ *Полная версия! Лукашенко обратился к украинцам*, БелТа, 22.02.2022.

²⁵ *Совещание с членами Совета Безопасности и руководством Совета Министров*, Президент Республики Беларусь, <https://president.gov.by/ru/>

W wystąpieniach z 27 lutego i 1 marca 2022 r. Łukaszenka połączył rosyjską agresję na Ukrainę i masowe represje, jakie dotknęły społeczeństwo białoruskie po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 r. Twierdził, że dzięki stanowczym działaniom udało się zatrzymać „blitzkrieg”, czyli rzekomy atak Zachodu na niezależność Białorusi, połączony z próbą siłowej zmiany kierownictwa państwa, oraz powstrzymać w państwie „nacjonalistyczny szal” (tak określał protesty społeczne po sfałszowanych wyborach prezydenckich). W innym wypadku – jak twierdził – sytuacja na Białorusi wyglądałaby podobnie jak w Ukrainie. Nie tylko doszłoby do destabilizacji państwa, ale też Białoruś, tak samo jak rzekomo Ukraina po Rewolucji Godności, stałaby się narzędziem Zachodu w agresji przeciwko Federacji Rosyjskiej. Co za tym idzie, bezprecedensowe represje wymierzone w białoruskie społeczeństwo obywatelskie i kulturę białoruską miały jakoby uchronić Białoruś przed wojną. Jednocześnie Łukaszenka wzywał Ukraińców do zakończenia „bratobójczej” wojny, strasząc ewentualnym atakiem nuklearnym. Twierdził, że konflikt ukraińsko-rosyjski będzie uregulowany bez „zachodnich mocodawców”. W jego opinii, możliwe jest to tylko poprzez określone ustępstwa na rzecz Federacji Rosyjskiej, przede wszystkim „demilitaryzację” Ukrainy

events/soveshchanie-s-chlenami-soveta-bezopasnosti-i-rukovodstvom-soveta-ministrov [21.01.2023].

oraz jej deklarację o zachowaniu neutralności i wyrzeczenie się ambicji wstąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego²⁶.

Narracja białoruskiego reżimu stanowiła konsekwencję pogłębiającej się zależności politycznej i gospodarczej państwa od Rosji po 2020 r. oraz zasilenia wielu opiniotwórczych mediów białoruskich dziennikarzami z Rosji, którzy po 2020 r. zajęli miejsce osób solidaryzujących się z protestami opozycji. Po części wynikała ona również z przeświadczenia, że wojna Rosji z Ukrainą będzie konfliktem krótkotrwałym, w którym zdecydowane zwycięstwo odniesie Federacja Rosyjska. Tak się jednak nie stało, co istotnie skomplikowało położenie geostrategiczne Białorusi i zmusiło ją do ostrożniejszego deklarowania bezwarunkowego wsparcia Rosji. Z jednej strony, w dalszym ciągu rzekome zagrożenie ze strony Ukrainy i Sojuszu Północnoatlantyckiego usprawiedliwiała pośredni udział Białorusi w rosyjskiej agresji na Ukrainę, udostępnienie infrastruktury wojskowej i cywilnej, przekazywanie broni i amunicji, chociaż władze Białorusi starały się w oficjalnej narracji marginalizować własne zaangażowanie i wiele form wsparcia Rosji miało charakter niejawnny. Z drugiej strony, wyolbrzymianie zagrożenia ze strony Zachodu tłumaczyło brak decyzji o wysłaniu biało-

²⁶ *Совещание с членами Совета Безопасности и руководством Совета Министров, Президент Республики Беларусь*, <https://president.gov.by/ru/events/soveshchanie-s-chlenami-soveta-bezopasnosti-i-rukovodstvom-soveta-ministrov> [21.01.2023]; *Сильная речь Лукашенко! Украина: что происходит?*, БелТа, 27.02.2022.

ruskiego wojska na Ukrainę, mimo że rzeczywistymi powodami unikania braku bezpośredniego zaangażowania w ten konflikt były słabość białoruskiej armii oraz obawa przed politycznymi i gospodarczymi konsekwencjami takiej decyzji. Działania te szły w parze z demonstracyjnie powtarzany-
mi ćwiczeniami wojskowymi oraz ćwiczeniami sprawności służb mundurowych i aparatu mobilizacyjnego. Jedynym oparciem w tej niestabilnej sytuacji była Federacja Rosyjska i jej sprzymierzeńcy, przede wszystkim Chiny.

Ważnym elementem tej narracji jest również jej wewnętrznbiałoruski wymiar, utrwalanie mitu Białorusi jako swoistej oblężonej twierdzy. Łukaszenka, przynajmniej od 2014 r., kreuje swój wizerunek jako kluczowego gwaranta bezpieczeństwa i rozwoju gospodarczego państwa, który mimo sprzecznych deklaracji łączy przyszłość Białorusi ze ścisłym sojuszem z Federacją Rosyjską. Ma to sprzyjać konsolidowaniu społeczeństwa w obliczu sztucznie kreowanego zagrożenia z Zachodu, co jest spójne ze schematami propagandowymi z okresu radzieckiego. Należy zauważyć, że analogiczne narracje wykorzystuje także propaganda kremłowska.

Stałym elementem, podobnie jak w przypadku Rosji, jest również sugerowanie możliwej eskalacji wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz włączenia się Białorusi do bezpośrednich walk. Przy czym narracja ta, podobnie jak w przypadku propagandy kremłowskiej, jest niespójna. Z jednej strony Łukaszenka deklarował, że Białoruś sama nie zdecyduje się

na bezpośredni udział w wojnie, z wyjątkiem scenariusza ataku na jej terytorium. W kontekście tej narracji często pojawiają się sugestie, że taki przebieg wypadków byłby na rękę zachodnim sąsiadom, w szczególności Polsce, która jakoby chce w ten sposób anektować część terytorium Białorusi. Z drugiej strony sugerował, że Białoruś nie będzie biernie przyglądać się próbom „okrążenia przez Polaków”, tj. rzekomej aneksji zachodu Ukrainy, i może zostać zmuszona do włączenia się do wojny²⁷.

Bliski sojusz z Federacją Rosyjską – będącą jedynym gwarantem szeroko rozumianego bezpieczeństwa państwa – pojawia się także w narracji dotyczącej rozmieszczenia broni nuklearnej na Białorusi. Dnia 25 marca 2023 r. takie plany upublicznił Władimir Putin. Alaksandr Łukaszenka sugerował, że decyzja o rozmieszczeniu taktycznej broni jądrowej na terytorium Białorusi zwiększy poziom bezpieczeństwa państwa i zniechęci zachodnich sąsiadów do potencjalnie agresywnych kroków wobec Białorusi i Rosji. W razie niebezpieczeństwa ładunki nuklearne miały zostać wykorzystane do obrony. Nie należy jednak oczekiwać, wbrew zapowiedziom Łukaszenki, że władze Białorusi będą miały jakkolwiek realny wpływ na podjęcie decyzji o użyciu tej broni. Jednocześnie w przypadku zastosowania takiej broni wszystkie konsekwencje polityczne i militarne poniesie Bia-

²⁷ Лукашенко о видах Польши на Западную Украину: тут нам придется реагировать, БелТА, 17.06.2022.

łoruś. Rezygnacja ze statusu państwa, na terenie którego nie rozmieszczono broni jądrowej, jest kolejnym dowodem na pogłębiającą się zależność polityczną i militarną Białorusi od Rosji. Do obsługi i nadzoru nad głowicami oraz środkami ich przenoszenia niezbędne jest udostępnienie armii rosyjskiej bazy militarnej, która siłą rzeczy będzie w znacznym stopniu niezależna od białoruskiego dowództwa wojskowego.

W czerwcu 2023 r. Władimir Putin zadeklarował, że dostarczył na Białoruś pierwszą część głowic nuklearnych, oraz potwierdził, że proces przemieszczania ładunków będzie kontynuowany. Dnia 25 grudnia 2023 r. Alaksandr Łukaszenka potwierdził, że ten proces zakończył się na początku października²⁸.

Zagrożenie ze strony Polski

Kluczowym niebezpieczeństwem, z jakim rzekomo musi się obecnie mierzyć Białoruś, jest stałe zagrożenie ze strony Polski i innych państw Sojuszu Północnoatlantyckiego graniczących z Białorusią. Ten szczególny ton w propagandzie białoruskiej pojawił się po 2020 r., kiedy Białoruś oskarżała Polskę i Litwę o bezpośrednie przygotowanie rzekomego przewrotu politycznego oraz planowanie zamachu stanu z fizycznym wyeliminowaniem Alaksandra Łukaszenki i jego rodziny. Po 24 lutego 2022 r. narracja o wrogich planach

²⁸ Лукашенко: российское ядерное оружие в Белоруссии „на своих местах, в хорошем состоянии”, Тасс, 25.12.2023.

Polski stanowi jeden z kluczowych elementów dyskursu o geostrategicznym położeniu Białorusi. Jest ona także ważnym elementem usprawiedliwiającym represyjną politykę państwa wobec społeczeństwa obywatelskiego, w tym wobec opozycji demokratycznej oraz mniejszości polskiej i Kościoła rzymskokatolickiego.

Tematem często podejmowanym przez białoruskie media, ukazującym rzekomo agresywne zamiary Polski, jest kwestia wzmocnienia potencjału obronnego armii polskiej poprzez zakup nowoczesnego uzbrojenia z USA i Korei Południowej. W BelTa niejednokrotnie ukazywały się materiały kwestionujące zasadność zakrojonych na szeroką skalę zbrojeń, sugerujące, że prawdziwym powodem zakupu są plany aneksji zachodniej części Ukrainy i prawdopodobnie także Białorusi. Białoruskie media niejednokrotnie twierdziły, że zbyt duże zaangażowanie Polski we wsparcie Ukrainy może skutkować koniecznością wysłania na Ukrainę polskiego wojska. Podnoszone są też ogromne koszty, jakie polskie państwołoży na wsparcie ukraińskich uchodźców oraz pomoc humanitarną i militarną przekazywaną Ukrainie²⁹. Ponadto, pojawiają się wysuwane przez Alaksandra Łukaszenkę zarzuty m.in. o formowanie „pułków, chorągwi czy legionów”, które mają zostać wykorzystane do przeprowadzenia zamachu stanu na Białorusi. Z tymi zarzutami wiązały się

²⁹ Zob. *США могут заставить Польшу отправить войска в Украину при дальнейшем ослаблении Киева*, БелТа, 20.11.2022.

działania zmierzające do umocnienia granicy polsko-białoruskiej – będące poniekąd odpowiedzią na działania Polski przy zamkniętych przejściach granicznych. Dodatkowo Polska ma rzekomo przygotowywać „terrorystów”, którzy będą przeprowadzali akty dywersji na terytorium Białorusi. W Polsce mają być również zakładane „komórki ekstremistyczne” w celu prowadzenia działalności przestępczej za wschodnią granicą³⁰.

Białoruskie oskarżenia o wrogie działania ze strony Polski łączą się również ze sporem związanym z kryzysem migracyjnym na granicy oraz zamknięciem przejścia granicznego w Kuźnicy (9 listopada 2021 r.), a po braku poprawy sytuacji również przejścia granicznego w Bobrownikach (10 lutego 2023 r.), a także z wprowadzeniem ograniczeń dla ciężarówek spoza Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Konfederacji Szwajcarskiej na przejściu Koroszczyń-Kukuryki (21 lutego 2023 r.). Działania Polski stanowiły odpowiedź na białorusko-rosyjską presję migracyjną oraz prześladowanie mniejszości polskiej na Białorusi, w tym skazanie 8 lutego 2023 r. Andrzeja Poczobuta na osiem lat więzienia o zaostro-

³⁰ *Послание белорусскому народу и Национальному собранию*, Президент Республики Беларусь, <https://president.gov.by/ru/events/poslanie-aleksandra-lukashenko-belorusskomu-narodu-i-nacionalnomu-sobraniyu-sostoitsya-31-marta> [08.04.2024].

nym rygorze, oraz represje wymierzone w mniejszość polską i Kościół rzymskokatolicki na Białorusi³¹.

Poza oskarżeniami wysuwanymi pod adresem Polski, władze Białorusi kontynuują politykę instrumentalnego wykorzystywania historii jako elementu wywierania wpływu zarówno na mniejszość polską na Białorusi, jak i pośrednio na władze Polski.

Władze Białorusi po 2020 r. w swojej narracji historycznej wyraźnie zaoszczyły antypolski kurs, w którym oskarżano polskie podziemie niepodległościowe o udział w „ludobójstwie narodu białoruskiego”. Jednocześnie w zgodzie z narracją propagandową władze Białorusi dopuściły się umyślnego zniszczenia szeregu polskich cmentarzy czy upamiętnień. W lipcu 2022 r. zdewastowano cmentarz żołnierzy AK w Mikuliszkach oraz mogiły AK w Stryjówce, Kaczyzyczach i Wołkowysku w obwodzie grodzieńskim. W sierpniu zniszczono cmentarze w Surkontach oraz w Plebaniszkach pod Grodnem³². Działania te spotkały się ze stanowczą reakcją władz Polski.

Władze Białorusi cynicznie wykorzystują tragedię osób zapraszanych na terytorium państwa w charakterze turystów, a następnie pragnących udać się nielegalnie do

³¹ Szerzej zob. K. Fedorowicz, *Kościół katolicki na Białorusi. Polityka represji i prześladowań*, Komentarze IEŚ, 2023, nr 918.

³² A. Szabaciuk, „*Natowskie wojska szczękające gąsienicami czolgów*”. *Polska i granica polsko-białoruska w propagandzie białoruskiej po 2020 r.*, [w:] D. Karczewski, R. Zenderowski, *Bezpieczeństwo granic. Granice bezpieczeństwa*, Warszawa 2023, s. 348-361.

Unii Europejskiej przez zieloną granicę. Ich dramat służy do szkalowania dobrego imienia Polski, Litwy oraz innych państw zachodnich. Kontynuowany jest projekt „Przestępstwa Polski i Litwy przeciwko uchodźcom: fakty i świadectwa”³³, a 17 marca 2023 r. w Mińsku, a następnie w innych miastach Białorusi, otworzono wystawę „Granica między życiem i śmiercią”, w czasie której wprost oskarżano Zachód, a przede wszystkim Polskę, o łamanie praw człowieka i traktowanie osób z Afryki lub Bliskiego Wschodu jako ludzi drugiej, gorszej kategorii. W mediach państwowych stale powtarzane są oskarżenia wobec Polski o przestępstwa przeciwko migrantom na granicy. Niejednokrotnie cytowano wypowiedzi prorosyjskiego działacza oskarżonego o szpiegostwo na rzecz Rosji, Mateusza Piskorskiego, o polskich zbrodniach wobec migrantów, w tym o masowych grobach migrantów w lasach przygranicznych³⁴.

Służby białoruskie w dalszym ciągu zarabiają na dowozie migrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki do granicy. Presja migracyjna nie zmalała, a obok osób trafiających bezpośrednio na Białoruś pojawiają się także migranci, którzy wcześniej przybyli do Rosji. Należy zauważyć, że podobne działania, sprowadzające się do instrumentalizacji migracji, prowadzi także Federacja Rosyjska wobec Finlandii i Nor-

³³ *Преступления Польши и Литвы против беженцев: факты и свидетельства*, <http://whitebook.by> [11.05.2024].

³⁴ *Фотовыставка БЕЛТА „Граница между жизнью и смертью” открылась в Минске*, БелТА, 17.03.2023.

wegii. Wszystko to dowodzi koordynacji działań przez Rosję i Białoruś w zakresie generowania kryzysu migracyjnego w państwach europejskich, stanowiącego element wojny hybrydowej Rosji z Zachodem.

5. Ideologiczna krucjata i walka z przejawami działalności opozycyjnej

Po stłumieniu masowych protestów w 2020 r. na Białorusi doszło do nasilenia działań mających na celu eliminację wszelkich przejawów niezależnej myśli i poglądów niezgodnych z oficjalnym przekazem państwowym. Nastąpiło zaostrożenie środków kontroli wobec społeczeństwa i kar za działalność ekstremistyczną. W wyniku nowelizacji ustawy „O przeciwdziałaniu ekstremizmowi” doszło do znacznego poszerzenia definicji ekstremizmu politycznego oraz działań traktowanych jako ekstremistyczne³⁵, co znacznie poszerzy-

³⁵ A. Czwołek, *Ekstremizm polityczny na Białorusi. Istota i cechy zjawiska*, Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie, 2021, nr 15.

ło możliwości kontynuowania represji motywowanych politycznie. Pojęcie ekstremizmu i działalności ekstremistycznej stało się użyteczną i szeroko stosowaną przez władze podstawą do likwidacji niewygodnych organizacji i represjonowania obywateli uznanych za nielojalnych.

Ekstremizm zdefiniowano jako działalność obywateli Białorusi, cudzoziemców, osób bez obywatelstwa, partii politycznych, związków zawodowych, organizacji społecznych i religijnych, organizacji zagranicznych i międzynarodowych, ugrupowań i indywidualnych przedsiębiorców skierowaną na planowanie, organizację, przygotowanie i przeprowadzenie zamachu na niezależność, integralność terytorialną, suwerenność oraz podstawy ustroju konstytucyjnego państwa. Rozszerzono i sprecyzowano katalog przestępstw, zgodnie z którym za działanie ekstremistyczne uważa się zarówno akt terroru, jak i rozdawanie broszur na ulicznej demonstracji.

Do działalności podlegającej sankcjom z tytułu obowiązującej ustawy zaliczono: próbę zmiany ustroju konstytucyjnego; przejście władzy drogą niekonstytucyjną; utworzenie ugrupowania ekstremistycznego oraz udział zarówno w jego działalności, jak i w szkoleniach lub przygotowaniach do działalności ekstremistycznej; znieważanie przedstawicieli władzy; zachęcanie do wrogości politycznej lub ideologicznej; organizowanie i przeprowadzanie zamieszek i aktów wandalizmu oraz aktywny udział w tych działaniach, motywowanych wrogością bądź nienawiścią rasową, narodową,

religijną, socjalną, polityczną i ideologiczną; rozpowszechnianie materiałów o charakterze ekstremistycznym, a także ich przygotowywanie, publikację i przewożenie w celu kolportażu; utrudnianie działalności organów państwowych, w tym komisji wyborczych; wzywanie do organizowania zebrań, mitingów, ulicznych pochodów, demonstracji, pikietowania itp.

Przyspieszono procedurę likwidacji organizacji ekstremistycznej. Wcześniej decyzję taką podejmował Sąd Najwyższy, obecnie – każdy sąd powszechny. Poszerzono katalog podmiotów odpowiedzialnych za jej zwalczanie – oprócz prezydenta, rządu i resortów siłowych dodano ministerstwa kultury, edukacji, religii i narodowości, organy sprawiedliwości, a nawet Narodową Akademię Nauk Białorusi. Wprowadzono możliwość pozbawienia obywatelstwa i dokonania konfiskaty majątku za prowadzenie działalności ekstremistycznej oraz możliwość zaocznego skazywania osób przebywających poza krajem.

Powołano także specjalną komisję zajmującą się oceną materiałów funkcjonujących w przestrzeni publicznej pod kątem występowania w nich treści ekstremistycznych. Na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych umieszczono „Wykaz obywateli Republiki Białorusi, cudzoziemców lub bezpaństwowców zaangażowanych w działalność ekstremistyczną” oraz wykaz organizacji, formacji i przedsiębiorców zaangażowanych w działalność ekstremistyczną. Z kolei na stronie internetowej Ministerstwa In-

formacji znajduje się spis ekstremistycznych materiałów (liczący 819 stron)³⁶, takich jak książki (np. *Mein Kampf* Adolfa Hitlera), ale także wydany w Polsce śpiewnik pt. *Polskie pieśni patriotyczne*. Oznacza to, że wystarczy mieć w domowej biblioteczkę książkę uznaną za ekstremistyczną, posiadać w pamięci telefonu kanał informacyjny Nexta w komunikatorze Telegram, na ubraniu naszywkę z zakazaną treścią, a w domowym telewizorze kanał Bielsatu, aby podlegać sankcjom za działalność niezgodną z białoruskim prawem.

Przy wykorzystaniu ustawodawstwa dotyczącego przeciwdziałania ekstremizmowi trwa likwidacja organizacji non profit. Na koniec stycznia 2024 r. co najmniej 969 organizacji znajdowało się w trakcie przymusowej likwidacji. Ogółem straty w sektorze publicznym Białorusi, począwszy od okresu powyborczego w 2020 r., wynoszą nie mniej niż 1533 zinstytucjonalizowane formy organizacji non profit (stowarzyszenia publiczne, związki zawodowe, partie polityczne, fundacje, instytucje pozarządowe, stowarzyszenia, organizacje religijne).

Według danych Centrum Obrony Praw Człowieka „Wiasna” na 15 marca 2024 r. – 1410 osób na Białorusi było uznanych za więźniów politycznych i przebywa w więzie-

³⁶ *Республиканский список экстремистских материалов*, Министерство информации Республики Беларусь, <http://mininform.gov.by/documents/republikanskiy-spisok-ekstremistskikh-materialov/> [15.03.2024].

niu³⁷. Jednym z nich jest działacz polskiej mniejszości na Białorusi, Andrzej Poczobut, który został zatrzymany 25 marca 2021 r. i od tamtego czasu przebywa w więzieniu. Władze zarzuciły Poczobutowi, obywatelowi Białorusi i działaczowi polskiej mniejszości, „podżeganie do nienawiści”. Jego działaniom, polegającym na kultywowaniu polskości i publikowaniu artykułów w mediach, przypisano znamiona „rehabilitacji nazizmu”. Dnia 8 lutego 2023 r. sąd skazał go na osiem lat kolonii karnej. W styczniu 2024 r. władze białoruskie zorganizowały masową obławę na osoby, które pisały listy do więźniów politycznych. Funkcjonariusze KGB przeprowadzili masowe rewizje, przesłuchania i zatrzymania krewnych i bliskich więźniów politycznych, a także byłych więźniów politycznych, niedawno zwolnionych z kolonii i pozostających w kraju.

Przeciwdziałanie ekstremizmowi na Białorusi przybrało masowy charakter i stało się jednym z podstawowych celów funkcjonowania instytucji państwowych. Tym samym wszelkie przejawy opozycyjności, nieposłuszeństwa obywatelskiego czy też hasła wzywające do demokratyzacji państwa są kwalifikowane jako czyny o charakterze ekstremistycznym. Doszło do zdecydowanego zwiększenia skali represji wobec społeczeństwa i kontroli nad Białorusinami. Ponadto tak wzmocniono rolę struktur siłowych, aby odgry-

³⁷ 1410 человек несправедливо находятся в тюрьме, Human Rights Center “Viasna”, <https://prisoners.spring96.org/ru> [15.03.2024].

wały one kluczową rolę w kształtowaniu polityki państwa wobec społeczeństwa.

Systematycznym represjom i polityce prześladowań na Białorusi podlega także Kościół katolicki. Funkcjonowanie katolickiej wspólnoty w dłuższej perspektywie staje się coraz trudniejsze, gdyż od 2020 r. polityka względnej neutralności wobec katolików i Stolicy Apostolskiej uległa zdecydowanej zmianie. Aresztowania, odbieranie świątyń i wyrzucanie duchownych z kraju stały się znakiem rozpoznawczym Łukaszenki. Z jednej strony jest to walka z instytucją niepodlegającą jeszcze do końca kontroli państwa, z drugiej zaś uderzenie w mniejszość polską.

Kościół katolicki obrządku łacińskiego na Białorusi jest „kulturowo polski” z uwagi na przeważający skład narodowościowy wiernych i panujący w nim język. Zdecydowana większość białoruskich katolików (stanowiących około 15% mieszkańców państwa) utożsamia się z polskością. Ponadto ze względów historycznych i kulturowych w proces odbudowy struktur tego Kościoła na Białorusi zaangażowani byli przede wszystkim księża z Polski. Przyczyniło się to do wykształcenia stereotypu „Polaka-katolika” i jednoznacznego utożsamiania religii rzymskokatolickiej z polskością. Białoruskie władze uznają, że Kościół katolicki jest źródłem polonizacji białoruskiego społeczeństwa. Szybko stało się to przyczyną wielu konfliktów i jest szeroko wykorzystywane przez reżim Łukaszenki do represjonowania Polaków na Białorusi.

Pretekstem do wzmożenia fali prześladowań stała się postawa hierarchów katolickich wobec brutalnych pacyfikacji pokojowych manifestacji w 2020 r. Urodzony w polskiej rodzinie na Białorusi i posiadający białoruskie obywatelstwo, metropolita mińsko-mohylewski abp Tadeusz Kondrusiewicz publicznie protestował przeciwko użyciu siły wobec manifestantów i rozlewowi krwi. Apelował do władz o zaprzestanie przemocy oraz uwolnienie aresztowanych. Spotkał się także z ministrem spraw wewnętrznych Białorusi, któremu przekazał swoje zaniepokojenie brutalnością sił porządkowych. Taka postawa szybko spotkała się z reakcją władz. Dnia 31 sierpnia 2020 r. białoruska Straż Graniczna bez podania przyczyny odmówiła wpuszczenia abp. Tadeusza Kondrusiewicza (obywatela Białorusi) wracającego z Polski na Białoruś. Dopiero w grudniu 2020 r. w wyniku wielu zabiegów i nacisków dyplomatycznych (m.in. USA i Stolicy Apostolskiej) władze zezwoliły arcybiskupowi na powrót na Białoruś pod warunkiem rezygnacji ze stanowiska, co zostało ustalone i przyjęte przez Stolicę Apostolską. Zapoczątkowało to całą serię działań zmierzających do dyskredytacji księży katolickich i uniemożliwienia właściwego funkcjonowania struktur Kościoła katolickiego. Księża zaangażowani w pomoc protestującym zostali poddani represjom. Wielu zostało ukaranych grzywną, aresztowanych i zmuszonych do opuszczenia Białorusi. Celem władz stało się osłabienie

Kościoła katolickiego i stłumienie w nim nastrojów protestacyjnych³⁸.

Postanowiono także o utrudnieniu dostępu wiernych i duchownych do wielu świątyń. Sposobem na ograniczenie działalności wspólnot chrześcijańskich jest zamykanie głównych świątyń pod różnymi pretekstami. We wrześniu 2022 r. doszło do tajemniczego pożaru w najbardziej rozpoznawalnej katolickiej świątyni w Mińsku, kościele św. Szymona i św. Heleny (tzw. czerwony kościół). Mimo szybkiego ugaszenia pożaru i niewielkich zniszczeń, władze nakazały zamknięcie obiektu. Parafia została eksmitowana z kościoła, który do dziś pozostaje zamknięty.

W grudniu 2023 r. doszło do nowelizacji ustawy o wolności sumienia i organizacji religijnych, która nakłada na wszystkie organizacje religijne zarejestrowane przed 6 lipca 2024 r. obowiązek dostosowania swoich statutów do nowych wymogów prawa w ciągu roku i poddania się procedurze ponownej rejestracji. Ustawa zmieniła wymogi dotyczące utworzenia związku wyznaniowego. W jego skład muszą wchodzić albo lokalne związki wyznaniowe reprezentujące wszystkie obwody i miasto Mińsk, albo wspólnoty wyznaniowe ze wszystkich obwodów Białorusi i miasta Mińska. Przynajmniej jedna ze wspólnot musi działać co najmniej 30 lat. Ponadto ustalono, że nauka religii nie jest działalno-

³⁸ K. Fedorowicz, *Kościół katolicki na Białorusi. Polityka represji i prześladowań*, Komentarze IEŚ, 2023, nr 918.

ścią edukacyjną, a uczęszczanie małoletniego do niedzielnej szkoły religijnej odbywa się na podstawie pisemnego wniosku złożonego przez jego przedstawiciela ustawowego³⁹. Nauka w takiej szkółce musi odbywać się w językach państwowych (białoruski i rosyjski), co jednoznacznie dyskryminuje mniejszość polską.

Grupą podlegającą systematycznym represjom na Białorusi są miejscowi Polacy. Już od wielu lat reżim walczy z posiadaczami Karty Polaka. Zgodnie z białoruskim prawem od lipca 2023 r. każdy obywatel ma obowiązek w ciągu trzech miesięcy od uzyskania obcego obywatelstwa, zezwolenia na pobyt w innym kraju oraz Karty Polaka poinformować o tym Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (do stycznia 2024 r. uczyniło to ok. 70 tys. osób). Osoby dysponujące takim dokumentem nie mogą kandydować w wyborach parlamentarnych, nie mogą zostać prezydentem Białorusi, a także nie mogą zostać przyjęte do służby dyplomatycznej. W grudniu 2023 r. władze w Mińsku uznały osoby posiadające Kartę Polaka za zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Posiadacze Karty Polaka są zmuszani przez władze do składania podań do polskiego konsula o unieważnienie dokumentu. Znane są też przypadki groźenia odebraniem pracy posia-

³⁹ *Сравнительный анализ действующей и новой редакции основных положений закона о свободе совести и религиозных организациях*, Lawtrend – Исследования Образование Действия, <https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/sravnitelnyj-analiz-dejstvuyushhej-i-novoj-redaktsii-osnovnyh-polozhenij-zakona-o-svobode-sovesti-i-religioznyh-organizatsiyah> [14.03.2024].

dającym Kartę Polaka nauczycielom, lekarzom, urzędnikom lub robotnikom zakładów azotowych w Grodnie.

Na przełomie 2023/2024 r. białoruskie służby weszły do wielu szkół językowych, w których Białorusini przygotowali się do egzaminu z języka polskiego, niezbędnego do uzyskania Karty Polaka. Część placówek została zamknięta. Ponadto pozyskano listy osób zainteresowanych polskim dokumentem. Systematycznej likwidacji podlegają także szkoły języka polskiego. W 2022 r. władze zainicjowały likwidację Polskiej Macierzy Szkolnej, polskiej placówki edukacyjnej działającej od 1995 r. w Grodnie i prowadzącej Liceum Społeczne im. Elizy Orzeszkowej. Placówkę zamknięto, a nieruchomość organizacji została przez władze przejęta i wystawiona na licytację⁴⁰.

⁴⁰ Łukaszenka spieniężył polską własność w Grodnie, Kresy24.pl, <https://kresy24.pl/lukaszenka-spieniezyl-polska-wlasnosc-w-grodnie/> [09.03.2024].

6. Przemiany gospodarcze i ludnościowe

Sytuacja ludnościowa

Białoruś, podobnie jak większość państw obszaru poradzieckiego, po rozpadzie ZSRR mierzyła się z poważnymi problemami demograficznymi, które stanowiły konsekwencję gwałtownych przemian społeczno-politycznych oraz gospodarczych lat 90. ubiegłego wieku. Praktycznie w całym okresie istnienia niepodległego państwa białoruskiego, z wyjątkiem krótkiego okresu wzrostu w latach 2013-2016, można było zaobserwować znaczny spadek liczby ludności państwa. W 1990 r. w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej żyło 10,18 mln osób, w 2001 r. liczba mieszkańców

po raz pierwszy spadła poniżej 10 mln, a w 2023 r. wynosiła 9,2 mln⁴¹. W latach 2020-2021 istotny wpływ na pogłębienie depopulacji miały pandemia COVID-19 i liberalna polityka Białorusi w kontekście walki z koronawirusem, stanowiąca odzwierciedlenie postawy Łukaszenki wobec problemu epidemiologicznego, który bagatelizował zagrożenie. Należy jednak zauważyć, że sytuacja Białorusi nie wyróżnia się szczególnie na tle innych państw obszaru Europy Środkowo-Wschodniej, które w analogicznym okresie mierzyły się z podobnym problemem, czyli postępującą depopulacją, starzeniem się społeczeństwa i migracją zarobkową w kierunku zachodnim. W przypadku Białorusi trendy demograficzne obserwowane w tym państwie w znacznej mierze przypominają sytuację w innych państwach poradzieckich w regionie Europy Wschodniej.

Okres po upadku Związku Radzieckiego był czasem szybko postępującego starzenia się społeczeństwa. Jeżeli jeszcze w 1990 r. liczba mieszkańców w wieku powyżej 65 lat wynosiła 10,7%, to już w 2020 r. wzrosła do 17,2%. Najprawdopodobniej ten trend utrzyma się również w latach kolejnych i będzie to miało istotny wpływ na spadek liczby osób w wieku produkcyjnym. Obserwujemy także systematycznie narastającą dysproporcję między populacją kobiet i mężczyzn. Białoruś, jeszcze przed agresją Rosji na Ukrainę, należała do państw poradzieckich o największych dysproporcjach

⁴¹ Dane: Национальный Статистический Комитет Республики Беларусь.

między populacją kobiet i mężczyzn. W 1990 r. na 100 kobiet przypadało 88 mężczyzn, w 2022 r. współczynnik ten spadł do 85. W tym samym okresie w Rosji współczynnik ten zmniejszył się z 88 do 87, a w Ukrainie z 86 do 85. Poza naturalnymi czynnikami i niezadowolającą kondycją służby zdrowia, problemem jest niezdrowy tryb życia mężczyzn, łączący się z nadużywaniem alkoholu, papierosów, niezdrową dietą lub brakiem aktywności fizycznej⁴². Obecnie duże znaczenie z punktu widzenia tych współczynników w Rosji i Ukrainie będą miały rosyjska agresja i znaczne straty wśród żołnierzy obu walczących stron.

Ponieważ poza kryzysem demograficznym Republika Białorusi mierzy się obecnie również z problemem spowolnienia gospodarczego, nie jest w stanie prowadzić aktywnej polityki pronatalistycznej w takim zakresie, jak w państwach Europy Zachodniej. Tym niemniej władze Białorusi podjęły szereg działań zmierzających do poprawy sytuacji ludnościowej. Wydłużono urlop macierzyński do trzech lat, wprowadzono kapitał macierzyński, działający na podobnych zasadach jak w Federacji Rosyjskiej, oraz dotacje do kredytów mieszkaniowych dla młodych małżeństw, programy skierowane do rodzin wielodzietnych (ulgi podatkowe) i prawo do dodatkowego płatnego dnia wolnego w tygodniu dla jednego z rodziców, darmowe posiłki dla dzieci w wieku do

⁴² X. Jin, *Demographic Transition and Population Development in Belarus: Theory and Reality*, *Slavic Studies*, 2022, no. 3, s. 128-132.

lat dwóch⁴³. Należy jednak podkreślić, że próby poprawy kondycji białoruskiej rodziny czy programy zachęcające do macierzyństwa nie są w stanie diametralnie zmienić trendów demograficznych, gdyż obserwowane zmiany są konsekwencją procesów kulturowych (szerzej zjawisko to tłumaczy teoria drugiego przejścia demograficznego⁴⁴). W przypadku Białorusi dodatkowym elementem wpływającym na decyzję o planowaniu rodziny jest niestabilna sytuacja polityczna w regionie oraz specyficzna polityka wewnętrzna autorytarnego reżimu Alaksandra Łukaszenki.

Na sytuację białoruskiego rynku pracy, w tym postępujące zmniejszanie się grupy osób w wieku produkcyjnym, istotny wpływ ma także migracja zarobkowa oraz migracja przymusowa, wywołana masowymi represjami po 2020 r. W przypadku Białorusi dominują dwa kierunki migracji: migracja ekonomiczna do Federacji Rosyjskiej oraz stale zyskująca na znaczeniu migracja ekonomiczna i przymusowa do Unii Europejskiej, szczególnie do Polski i Litwy. W przypadku migracji do Rosji precyzyjne określenie skali wyjazdów jest niezwykle trudne, gdyż rosyjskie przepisy regulujące pobyt i zatrudnienie traktują obywateli Białorusi, będącej częścią Państwa Związkowego powołanego

⁴³ E. Sharilova, A. Bandarenka, *The Pronatalist Policy in the Republic of Belarus Against the Background of Global Trends of Declining Fertility*, *Research on Enterprise in Modern Economy Theory and Practice*, 2022, vol. 2, no. 35, s. 46.

⁴⁴ M. Okólski, A. Fihel, *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa 2012, s. 134-138.

przez Republikę Białorusi i Rosję oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, na równi z obywatelami Federacji Rosyjskiej. Białorusini nie muszą aplikować o pozwolenie na pracę oraz zgodę na pobyt. Podlegają tylko ogólnym przepisom meldunkowym. Według dyrektora Departamentu Migracji Zarobkowej i Opieki Społecznej Eurazjatyckiej Komisji Gospodarczej, Ałtyna Omurbekowa, w 2022 r. w Federacji Rosyjskiej legalnie pracowało 174,3 tys. obywateli Białorusi⁴⁵.

W przypadku migracji do Unii Europejskiej również nie dysponujemy precyzyjnymi informacjami. Zgodnie z danymi Eurostatu na 31 grudnia 2022 r., największa grupa obywateli Białorusi posiadała ważne zezwolenia na pobyt wydane przez Polskę (301 tys.), Litwę (50 tys.) oraz Niemcy (21 tys.)⁴⁶. Nie oznacza to jednak, że faktycznie taka liczba Białorusinów przebywała na terenie danego państwa. Ogromna popularność migracji do Polski i Litwy wynikała nie tylko z bliskości kulturowej, funkcjonujących sieci migracyjnych, ale przede wszystkim z jednoznacznej polityki tych państw wobec autokratycznego reżimu Alaksandra Łukaszenki po 2020 r. oraz wsparcia społeczeństwa obywatelskiego i niezależnej kultury białoruskiej. Polska i Litwa wprowadziły szereg ułatwień dla migrantów z tego kierunku, wydając np. wizy humanitarne, których posiadacze od grudnia 2020 r. nie

⁴⁵ *Стало известно, сколько белорусов уехало на работу в Россию*, Mogilev.by, <https://magilev.by/news/2023/03/11/stalo-izvestno-skolko-belorusov-uehalo-na-rabotu-v-rossiyu> [09.04.2024].

⁴⁶ Wyczerzenia własne. Dane: Eurostat.

są zobligowani do ubiegania się o pozwolenie na pracę. To samo dotyczyło osób, które uzyskały wizę w ramach programu „Poland. Business Harbour” skierowanego do wysokiej klasy specjalistów, m.in. z sektora IT⁴⁷. Pełnoskalowa rosyjska agresja mogła zwiększyć skalę migracji, szczególnie wśród mężczyzn, którzy obawiali się eskalacji konfliktu i powołania do armii, oraz przedsiębiorców, którzy po wprowadzonych sankcjach nie widzieli dla siebie perspektyw rozwojowych na Białorusi. Nie dysponujemy jednak danymi statystycznymi, które mogą zobrazować skalę tego zjawiska.

Sytuacja gospodarki białoruskiej po 24 lutego 2022 r.

Udział Białorusi w pełnoskalowej agresji na Ukrainę miał nie tylko swoje konsekwencje polityczne, ale także gospodarcze. Sankcje stanowią poważne wyzwanie z punktu widzenia stabilności rozwoju ekonomicznego białoruskiego państwa. Faktycznie, pierwsze trzy kwartały 2022 r. były okresem wyraźnego spowolnienia gospodarczego, ale w ostatnim kwartale widoczne były już symptomy poprawy koniunktury. Obrazują to wskaźniki makroekonomiczne. Przyrost PKB w 2021 r. wyniósł 2,4%, w 2022 r. odnotowano spadek 4,7%, a w 2023 r. ponowny wzrost o 3,9%. Podobne zjawisko obserwujemy w przypadku inflacji. Według wyliczeń

⁴⁷ K. Homel, M. Jaroszewicz, M. Lesińska, *New permanent residents? Belarusians in Poland after 2020*, Spotlight CMR, May 2023, no. 5 (51), s. 2-3.

Białoruskiego Państwowego Komitetu Statystycznego w 2021 r. wynosiła ona 9,9%, w 2022 r. 12,8%, a w 2023 r. 5,9%⁴⁸.

Kluczowe zmiany obserwowaliśmy w handlu międzynarodowym. Były one konsekwencją skutecznego zastosowania mechanizmów ochrony eksportu, co wynikało z częściowego dostosowania się do nowych warunków powstałych wraz z wprowadzeniem sankcji. Polegało to przede wszystkim na zmianie kierunków eksportu, stworzeniu alternatywnych kierunków dostaw części zamiennych i komponentów niezbędnych dla białoruskiego przemysłu, stworzeniu nowych sieci logistycznych oraz schematów transferów finansowych. Kluczowe w tym kontekście było m.in. przeorientowanie białoruskiego eksportu produkcji petrochemicznej z Unii Europejskiej i Ukrainy na Federację Rosyjską. Ważnym wyzwaniem było także utrzymanie tradycyjnie silnej pozycji w państwach, które były największymi odbiorcami białoruskich nawozów potasowych (Brazylia, Indie, Chiny), mimo odjęcia możliwości transportu białoruskiej produkcji przez porty bałtyckie – przede wszystkim port w Kłajpedzie. Udało się to osiągnąć przez przekierowanie eksportu na porty rosyjskie i używanie rosyjskich magistrali kolejowych. Nie miałyby to miejsca bez decyzji politycznych, gdyż możliwości eksportowe rosyjskich portów są ograniczone, a linie kolejowe obciążone przez transport produkcji

⁴⁸ Dane: Национальный Статистический Комитет Республики Беларусь.

rosyjskiej⁴⁹. Dodajmy też, że Rosja również musiała częściowo przeorientować swój eksport z powodu sankcji, a dodatkowe sloty transportowe zajmuje transport związany z produkcją zbrojeniową oraz przewożeniem broni, amunicji i żołnierzy w związku z wojną w Ukrainie.

Bazując na oficjalnych danych Białoruskiego Państwowego Komitetu Statystycznego, należy stwierdzić, że obroty handlowe z państwami spoza Wspólnoty Niepodległych Państw, po chwilowym załamaniu w 2022 r., wróciły w 2023 r. do poziomu znanego sprzed rosyjskiej agresji na Ukrainę. W przypadku handlu z państwami WNP obserwujemy systematyczny, aczkolwiek powolny wzrost obrotów handlowych. Należy też podkreślić, że w 2022 r. wyraźnie spadł eksport do państw spoza WNP (zob. tab. 1). Dane Eurostatu pokazują podobną tendencję. W 2022 r. import towarów z Białorusi do państw Unii Europejskiej wyraźnie zmalał. Jednak, co warto podkreślić, mimo nałożonych na Białoruś sankcji obserwujemy znaczący wzrost skali eksportu towarów z Unii Europejskiej na Białoruś po 2023 r. (zob. tab. 2).

⁴⁹ D. Kruk, *Cognitive Dissonance on Belarus: Recovery and Adaptation or Stalemate?*, <https://freepolicybriefs.org/2024/01/08/belarusian-economy-outlook/> [10.04.2024].

Tab. 1. Handel międzynarodowy Białorusi w latach 2021-2023 (mld dol.)

	2021	2022	2023
Obroty handlowe z państwami WNP	49,828	49,932	51,584
Obroty handlowe z pozostałymi państwami	31,944	26,909	31,940
Eksport do państw spoza WNP	16,087	12,258	12,995
Eksport do państw WNP	23,900	26,115	27,173

Źródło: Национальный Статистический Комитет Республики Беларусь

Tab. 2. Handel państw Unii Europejskiej z Republiką Białorusi (mld euro)

	2021	2022	2023
Import z Białorusi do państw UE	5,6	3,2	1,443
Eksport z państw UE na Białoruś	6,877	6,561	8,117

Źródło: Eurostat

Uniknięcie przez Białoruś poważnego kryzysu gospodarczego było możliwe wskutek przeorientowania białoruskiej gospodarki na potrzeby wojny Rosji z Ukrainą. Mamy tu do czynienia z podobnymi mechanizmami, jak w przypadku gospodarki rosyjskiej. Białoruski przemysł maszynowy jest zaangażowany w produkcję na rzecz rosyjskiej zbrojeniówki i naprawę rosyjskiego sprzętu wojskowego. Przemysł lekki, w tym przede wszystkim rolno-spożywczy, jest w jeszcze większym stopniu zorientowany na rynek rosyjski i obszar Wspólnoty Niepodległych Państw. Białoruś zaangażowana jest również w odbudowę terenów okupowanych przez Rosjan.

Należy podkreślić, że podstawowym ryzykiem wynikającym z obecnej sytuacji gospodarki białoruskiej jest jej pogłębiająca się zależność od Federacji Rosyjskiej, która łączy się

z określonymi decyzjami politycznymi. Oferowane przez Rosję surowce węglowodorowe, sprzedawane po preferencyjnych cenach, pozwalają gospodarce białoruskiej utrzymać konkurencyjność. Istotne znaczenie mają również rosyjskie subsydia, pożyczki oraz pomoc w transycie białoruskiej produkcji, a także stale rozszerzany dostęp do rosyjskiego rynku, co po części jest konsekwencją pogłębiania integracji obu państw w ramach Państwa Związkowego oraz Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. Dla Białorusi korzystne są także ceny oferowane na białoruską produkcję zarówno w Federacji Rosyjskiej, jak i na rynkach światowych. Najprawdopodobniej także Rosja pomaga Białorusi w omijaniu zachodnich sankcji. Dodatkowo, jeszcze w 2021 r. rozwiązano z korzyścią dla Białorusi problem manewru podatkowego, wprowadzając system rekompensat wypłacanych Białorusi z powodu nowych rosyjskich rozwiązań fiskalnych⁵⁰. Rosja zgodziła się również na odroczenie w czasie i rozłożenie na raty białoruskich pożyczek, w tym tych przeznaczonych na budowę elektrowni jądrowej w Ostrowcu⁵¹. Należy jednak pamiętać, że te preferencje mogą zostać w każdej chwili zawieszane.

Władze na Kremlu chcą pokazać, jak to miało miejsce w latach poprzednich, że lojalne wobec Rosji państwa mogą liczyć nie tylko na rosyjskie wsparcie, ale także na możli-

⁵⁰ *Россия и Белоруссия договорились о компенсации за налоговый маневр*, Ведомости, 01.06.2021.

⁵¹ *Беларусь получила отсрочку по российскому кредиту на строительство АЭС*, Sputnik Беларусь, 28.09.2023.

wości rozwojowe, które wynikają ze współpracy Federacji Rosyjskiej z Chinami, Indiami czy innymi państwami konTESTUJĄCYMI amerykańską dominację na arenie międzynarodowej. Długofalowy plan zakłada odbudowę części powiązań politycznych i gospodarczych z okresu Związku Radzieckiego. Należy jednak podkreślić, że obecny stan rzeczy w dużej mierze pogłębia zależność gospodarki białoruskiej od gospodarki rosyjskiej i koniunktura na Białorusi zależna będzie od procesów gospodarczych w Rosji. Izolacja polityczna i gospodarcza, przedłużająca się wojna przeciwko Ukrainie, ryzyko związane z obchodzeniem sankcji i kosztami tego procesu oraz wyzwania związane z przestawieniem gospodarki na tory wojenne mogą mieć istotne implikacje z punktu widzenia kondycji rosyjskiej gospodarki. W dużej mierze sytuacja gospodarki białoruskiej będzie zależała zatem od przebiegu rosyjskiej wojny z Ukrainą oraz sytuacji, w jakiej znajdzie się Rosja po zakończeniu tej wojny.

Wnioski

Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Białorusi wyraźnie akcentuje negatywny wpływ na bezpieczeństwo tego państwa czynników zewnętrznych, które wymuszają podjęcie zdecydowanych kroków zaradczych. Tym samym w najbliższej przyszłości na Białorusi należy się spodziewać zwiększenia roli państwa we wszystkich sferach życia, stałego monitorowania stanu zaufania obywateli do państwowych instytucji, wzmożenia systemu edukacji ideowej, ochrony społeczeństwa przed zewnętrzną ekspansją ideologiczną oraz podniesienia motywacji i prestiżu służby wojskowej w celu wzmocnienia potencjału kadrowego formacji woj-

skowych i organizacji paramilitarnych. Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Białorusi posiada zdecydowanie antyzachodnią i antynatowską wymowę, co jest równoznaczne z przyjęciem przez Mińsk antypolskiego kursu w polityce zagranicznej.

W całościową zmianę białoruskich priorytetów polityczno-militarnych, które zwłaszcza po 2020 r. jednoznacznie sytuują Mińsk jako część rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej, wpisuje się także nowa doktryna obronna. Jednoznacznie wskazuje państwa sąsiednie (Polska, państwa bałtyckie) oraz NATO jako największe zagrożenia. Region Europy Środkowo-Wschodniej nie stanowi już dla Białorusi alternatywy, a coraz bardziej nieprzyjazną strefę napięć, generującą możliwe konflikty. W najbliższej przyszłości należy się spodziewać, że strategiczne położenie Białorusi i jej status sojusznika Rosji będą służyć przede wszystkim utrzymaniu napięcia. Polska i państwa bałtyckie stanowiąc będą najbliższe terytoria nieprzyjazne, gdzie w pierwszej kolejności będzie dochodzić do incydentów. W długoterminowej perspektywie będzie to miało negatywny wpływ na kwestię bezpieczeństwa narodowego Polski, Litwy i Łotwy jako wschodniej flanki NATO i Unii Europejskiej.

Rozpoczęty w 2024 r. cykl elektoralny na Białorusi (wybory lokalne i parlamentarne) jest testem przed wyborami prezydenckimi, zaplanowanymi na 2025 r. Aparat bezpieczeństwa utrzymuje atmosferę strachu poprzez represje i bezprawie, co umożliwia eliminację nawet symbolicznej

działalności opozycyjnej. Reżim konsekwentnie ogranicza przestrzeń polityczno-społeczno-obywatelską i nie dopuszcza możliwości jakiegokolwiek debaty czy choćby umiarkowanej kontestacji systemu. Zarówno okres bezpośrednio przed wyborami, jak i czas samych wyborów charakteryzowały się widocznym podwyższeniem gotowości państwowych organów bezpieczeństwa oraz ich ponadprzeciętnym zaangażowaniem w proces zapewnienia bezpieczeństwa podczas wyborów. Wyborom towarzyszyły represje, wymierzone w opozycjonistów oraz ich rodziny, oraz bezprecedensowe środki bezpieczeństwa, które pozwalają na określenie Białorusi nie tylko jako państwa autorytarnego, ale wręcz neotalitarnego. Tym samym na Białorusi doszło do stabilizacji obecnej sytuacji i potwierdzenia braku alternatywy wobec urzędującego przywódcy, któremu obywatele po raz kolejny powierzą urząd prezydenta w 2025 r.

Zdecydowanemu zwiększeniu uległa skala represji wobec społeczeństwa i kontroli nad obywatelami Białorusi. W szczególności podjęto działania na rzecz całkowitej kontroli nad strukturami Kościoła katolickiego i rusyfikacją mniejszości polskiej poprzez systemową likwidację nauki języka polskiego. Ponadto rolę struktur siłowych wzmocniono tak, aby odgrywały kluczową rolę w kształtowaniu polityki państwa wobec społeczeństwa. W efekcie przymusowej neutralizacji społecznego niezadowolenia, a także surowych konsekwencji wobec protestujących oraz praktycznej eliminacji środowisk mogących stanowić w przyszłości podstawę

obywatelskiego sprzeciwu, doszło do całkowitego „zamknięcia” autorytarnego systemu politycznego w Mińsku i uzależnienia go od jednoosobowych decyzji przywódcy.

Na Białorusi obserwujemy obecnie regres gospodarczy, ale nie głęboki kryzys dzięki wsparciu politycznemu i gospodarczemu Federacji Rosyjskiej, którego ceną jest pogłębienie zależności Białorusi od Rosji oraz dostosowanie gospodarki białoruskiej do potrzeb wojny rosyjsko-ukraińskiej. Mińskowi udało się częściowo ochronić produkcję krajową poprzez zwiększenie stanów magazynowych w przedsiębiorstwach państwowych oraz wykorzystanie kanałów tranzytowych prowadzących przez terytorium Federacji Rosyjskiej, co umożliwiło kontynuowanie eksportu nawozów sztucznych i produkcji petrochemicznej. Dodatkowo na skutek ukraińskich ataków na rosyjskie rafinerie i składy paliw znacząco zwiększył się popyt na białoruskie paliwa. Nie bez znaczenia są również rosyjskie subsydia (w formie niskich cen sprzedaży surowców węglowodorowych), pożyczki czy rozszerzony dostęp do rosyjskiego rynku. W konsekwencji koniunktura gospodarki białoruskiej w dużej mierze będzie zależała od kondycji rosyjskiej gospodarki w kontekście przedłużającej się wojny z Ukrainą.

Propaganda białoruska powieliła narrację propagandową szerzoną przez ośrodki medialne zależne od władz Rosji. Alaksandr Łukaszenka i państwowe media usprawiedliwiają rosyjską agresję na Ukrainę rzekomym zagrożeniem ze strony imperialnego Zachodu, którego celem jest pod-

porządkowanie sobie Białorusi i Rosji. Ukraina i władze Ukrainy ukazywane są jako całkowicie zależne od Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników. Celem USA jest rzekomo utrzymanie amerykańskiej dominacji i przeciwdziałanie transformacji ładu międzynarodowego w kierunku systemu wielobiegunowego, w którym Rosja i ośrodki spoza kręgu euroatlantyckiego będą mogły aktywniej kształtować nowy porządek świata. W tej narracji, Białoruś ma rzekomo podzielić los Ukrainy, państwa zdestabilizowanego i jakoby sztucznie nastawionego przeciwko Rosji. Białoruski przywódca ukazywany jest jako jedyny gwarant suwerenności, bezpieczeństwa i stabilności państwa. Osoba, która skutecznie powstrzymała wspierany przez Zachód „przewrót polityczny” w 2020 r. W tej narracji jedno z kluczowych miejsc pełni Polska, ukazywana jako wierny sojusznik Stanów Zjednoczonych w Europie, państwo przygotowujące kadry, które mają zdestabilizować Białoruś, oraz szykujące aneksję terytorialną zachodniej Białorusi i Ukrainy.

Sytuacja demograficzna Białorusi jest podobna do większości państw Europy Wschodniej. Niski przyrost naturalny jest w dużej mierze spowodowany zmianami kulturowymi, typowymi dla współczesnych państw, co przekłada się na decyzje dotyczące planowania rodziny. W przypadku Białorusi czynnikami negatywnie wpływającymi na procesy demograficzne są też niestabilna sytuacja wewnętrzna i położenie geostrategiczne. Represje, stagnacja gospodarcza, izolacja na arenie międzynarodowej oraz niski poziom re-

alnych płac skłaniają do migracji. Do 2014 r. najczęstszym kierunkiem wyjazdów była Federacja Rosyjska, jednak wraz ze zmianami na obszarze poradzieckim po rosyjskiej agresji na Ukrainę coraz większą popularność zyskują wyjazdy do państw Unii Europejskiej. Masowe represje po 2020 r. oraz zaangażowanie w rosyjską pełnoskalową inwazję na Ukrainę wzmocniły ten trend.

Bibliografia

- Belarus' collaboration with Russia in the systematic deportation of Ukraine's children*, Yale School of Public Health, Humanitarian Research Lab, 12 December 2023.
- Charap S., Radchenko S., *The Talks That Could Have Ended the War in Ukraine. A Hidden History of Diplomacy That Came Up Short – but Holds Lessons for Future Negotiations*, Foreign Affairs, April 16, 2024, <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/talks-could-have-ended-war-ukraine>.
- Czwołek A., *Bliscy sojusznicy? Perspektywa pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej po 2018 roku*, Nowa Polityka Wschodnia, 2022, nr 3.
- Czwołek A., *Ekstremizm polityczny na Białorusi. Istota i cechy zjawiska*, Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie, 2021, nr 15.

- Fedorowicz K., *Kościół katolicki na Białorusi. Polityka represji i prześladowań*, Komentarze IEŚ, 2023, nr 918.
- Fedorowicz K., *Nowa koncepcja bezpieczeństwa narodowego Białorusi*, Komentarze IEŚ, 2023, nr 886.
- Fedorowicz K., *Reglamentowane prawo wyboru. Białoruś przed wyborami parlamentarnymi*, Komentarze IEŚ, 2024, nr 1039.
- Fedorowicz K., *Wybory Izby Reprezentantów i władz lokalnych na Białorusi. Państwowy rytuał i potwierdzenie bezalternatywności systemu politycznego*, Komentarze IEŚ, 2024, nr 1064.
- Homel K., Jaroszewicz M., Lesińska M., *New permanent residents? Belarusians in Poland after 2020*, Spotlight CMR, May 2023, no. 5 (51).
- Investigation: Belarus sent over 130,000 tons of munitions to Russia in first year of full-scale war*, The Kyiv Independent, 10.06.2023.
- Jin X., *Demographic Transition and Population Development in Belarus: Theory and Reality*, Slavic Studies, 2022, no. 3.
- Kakareko K., *System polityczno-prawny Białorusi*, Warszawa 2018.
- Kłysiński K., *(Nie)realna neutralność. Próby redefinicji białoruskiej polityki zagranicznej*, Komentarze OSW, 02.07.2018.
- Kruk D., *Cognitive Dissonance on Belarus: Recovery and Adaptation or Stalemate?*, <https://freepolicybriefs.org/2024/01/08/belarusian-economy-outlook/>.
- Łukaszenka spieniężył polską własność w Grodnie*, Kresy24.pl, <https://kresy24.pl/lukaszenka-spieniezy-l-polska-wlasnosc-w-grodnie/>.
- Okólski M., Fihel A., *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa 2012.
- Poczobut A., *System Białoruś*, Gliwice 2013.
- Sharilova E., Bandarenka A., *The Pronatalist Policy in the Republic of Belarus Against the Background of Global Trends of Declining Fertility*, *Research on Enterprise in Modern Economy Theory and Practice*, 2022, vol. 2, no. 35.

- Szabaciuk A., „Natowskie wojska szczękające gąsienicami czołgów”. *Polska i granica polsko-białoruska w propagandzie białoruskiej po 2020 r.*, [w:] D. Karczewski, R. Zenderowski, *Bezpieczeństwo granic. Granice bezpieczeństwa*, Warszawa 2023.
- Szabaciuk A., *Nowy etap integracji Białorusi i Rosji: podpisanie 4 listopada dekretu integracyjnego*, Komentarze IES, 2001, nr 468.
- Szabaciuk A., *Zaangażowanie Białorusi w rosyjską inwazję na Ukrainę*, Komentarze IES, 2022, nr 532.
- Țicălu R.-G., *The “Allied Resolve” military exercise between Belarus and Russia: A new threat to Ukraine?*, Romanian Centre for Russian Studies, <https://russianstudiesromania.eu/2022/02/01/the-allied-resolve-military-exercise-between-belarus-and-russia-a-new-threat-to-ukraine/>.
- Trofimow Y., *Our Enemies Will Vanish: The Russian Invasion and Ukraine’s War of Independence*, Penguin 2024.
- 1410 человек несправедливо находятся в тюрьме, Human Rights Center “Viasna”, <https://prisoners.spring96.org/ru>.
- Беларускі Гаюн – Belarusian Hajun project, Telegram, 17.11.2022, https://t.me/Hajun_BY/5830.
- Беларусь получила отсрочку по российскому кредиту на строительство АЭС, Sputnik Беларусь, 28.09.2023.
- Белорусские полигоны готовятся принять российских военных, Sputnik.by, <https://sputnik.by/20230711/beloruskie-poligony-gotovyatsya-prinyat-rossiyskikh-voennykh-1077412702.html>.
- Білоруси будують фортифікаційні споруди на ТОТ, Центра національного сопротивлення, <https://sprotyv.mod.gov.ua/bilorusy-buduyut-fortyfikatsijni-sporudy-na-tot/>.
- Встреча с Президентом Белоруссии Александром Лукашенко, <http://kremlin.ru/events/president/news/67963>.
- Заседание Высшего госсовета Союзного государства, Президент Республики Беларусь, 29.01.2024, <https://president>.

- gov.by/ru/events/zasedanie-vysshego-gossoveta-soyuznogo-gosudarstva.
- Конституция Республики Беларусь, Президент Республики Беларусь*, <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution><https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution>.
- Лукашенко о видах Польши на Западную Украину: тут нам придется реагировать*, БелТа, 17.06.2022.
- Лукашенко: российское ядерное оружие в Белоруссии „на своих местах, в хорошем состоянии”*, Тасс, 25.12.2023.
- Лукашенко: три дня назад Украина пыталась атаковать Беларусь, но мы сумели перехватить все ракеты*, БелТа, 02.07.2022.
- Министр обороны Украины рассказал, как Виктор Хренин в начале войны звонил ему с предложением от Шойгу*, Zerkalo.io, <https://news.zerkalo.io/economics/41750.html>.
- Минск – Москва: противостояние внешним угрозам – Приоритеты интеграции. Вопрос номер один*, АТН: Новости Беларуси и мира, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=IHs8JPaCIKU>.
- На чем сделан акцент в проекте новой Военной доктрины Беларуси. В мире уважают сильных. Разбираем проект новой Военной доктрины Беларуси*, Беларусь сегодня, <https://www.sb.by/articles/v-mire-uvazhayut-silnykh.html>.
- Полная версия! Лукашенко обратился к украинцам*, БелТа, 22.02.2022.
- Послание белорусскому народу и Национальному собранию, Президент Республики Беларусь*, <https://president.gov.by/ru/events/poslanie-aleksandra-lukashenko-belorusskomu-narodu-i-nacionalnomu-sobraniyu-sostoitsya-31-marta>.
- Послание Президента Федеральному Собранию*, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/73585>.

- Преступления Польши и Литвы против беженцев: факты и свидетельства*, <http://whitebook.by>.
- Республиканский список экстремистских материалов*, Министерство информации Республики Беларусь, <http://mininform.gov.by/documents/respublikanskiy-spisok-ekstremistskikh-materialov/>.
- Россия и Белоруссия договорились о компенсации за налоговый маневр*, Ведомости, 01.06.2021.
- Сильная речь Лукашенко! Украина: что происходит?*, БелТа, 27.02.2022.
- Совещание с членами Совета Безопасности и руководством Совета Министров*, Президент Республики Беларусь, <https://president.gov.by/ru/events/soveshchanie-s-chlenami-soveta-bezopasnosti-i-rukovodstvom-soveta-ministrov>.
- Сравнительный анализ действующей и новой редакции основных положений закона о свободе совести и религиозных организациях*, Lawtrend – Исследования Образование Действия, <https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/sravnitelnyj-analiz-dejstvuyushhej-i-novoj-redaktsii-osnovnyh-polozhenij-zakona-o-svobode-sovesti-i-religioznyh-organizatsiyah>.
- Стало известно, сколько белорусов уехало на работу в Россию*, Mogilev.by, <https://magilev.by/news/2023/03/11/stalo-izvestno-skolko-belorusov-uehalo-na-rabotu-v-rossiyu>.
- США могут заставить Польшу отправить войска в Украину при дальнейшем ослаблении Киева*, БелТа, 20.11.2022.
- Фотовыставка БЕЛТА „Граница между жизнью и смертью” открылась в Минске*, БелТА, 17.03.2023.

Pełnoskalowa rosyjska agresja na Ukrainę jeszcze bardziej zbliżyła do siebie dwa autorytarne państwa. Białoruś od pierwszych dni wojny wspierała Federację Rosyjską, udostępniając własne terytorium i infrastrukturę, wspomagając politycznie i gospodarczo agresywną politykę Rosji, za co została obłożona dodatkowymi sankcjami. Biorąc pod uwagę strategiczne położenie Białorusi względem Kijowa, do agresji na Ukrainę nie doszłoby, gdyby Rosja nie podporządkowała sobie wcześniej Białorusi. Pomoc Rosji pozwoliła uniknąć kryzysu gospodarczego i ochronić kluczowe sektory białoruskiego eksportu. Ceną za rosyjskie wsparcie było dalsze pogłębienie zależności Białorusi od Rosji oraz jeszcze większe uzależnienie jej sytuacji geostrategicznej od przebiegu wojny Rosji z Ukrainą. Federacja Rosyjska może to wykorzystać, forsując stopniowo implementację programów integracyjnych w ramach Państwa Związkowego i zwiększając udział kapitału rosyjskiego w gospodarce białoruskiej. Będzie również rosła obecność rosyjskiej armii i rosyjskich specjalistów rezydujących w tym państwie.

ISBN 978-83-67678-47-6

www.ies.lublin.pl